
SOSYAL DEMOKRASİ-SOSYALİST DEMOKRASİ BAĞLAMINDA CHP-TİP KARŞILAŞTIRMASI

Çiğdem ERDEM*

GİRİŞ

“Sosyal Demokrasi-Sosyalist Demokrasi Bağlamında CHP-TİP Karşılaştırması” konulu çalışma, 1960-1980 döneminde parlamentoya girmiş iki “sol” parti olan CHP ve TİP’in, ekonomik alandaki görüşlerinden yola çıkarak, her iki partiyi sosyal demokrasi ve sosyalist demokrasi ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır. Askeri darbe ile başlayıp, yine bir askeri darbe ile sonlanan 1960-1980 dönemi, sosyo-ekonomik ve siyasal özellikleriyle bir bütünlük arz eder. Söz konusu özelliklerin sürekliliği, 1971’de bir askeri muhtıra ile kesintiye uğramış olmasına rağmen, 1960-1980 arasını bir dönem olarak değerlendirmemize yol açmıştır. Bu yıllarda CHP ortanın solu ve demokratik sol söylemleriyle, sosyal demokrat bir parti olarak karşımıza çıkarken, 1971 yılında kapatılan, yani dönemin sonuna kadar varlık gösteremeyen TİP, sosyalist solda konumlanan bir parti olarak kendini göstermiştir.

“Sol” kelimesini tırnak içerisinde ifade etmemiz, solun ne olduğuna dair sosyal bilimlerde ortaya çıkan farklı görüşlerden

* Dr., Araş görevlisi., Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

kaynaklanmaktadır. Daha açık söylemek gerekirse, sol içerisinde iki farklı yönelişin somutlanışını ortaya koyan CHP ve TİP'in her ikisinin birden, sol çatısı altında değerlendirilmesinin ne kadar doğru olduğu tartışması, solu bu şekilde kullanmamıza yol açmaktadır. Aşağıda da ayrıntılandırılacağı üzere, sosyal demokrat sıfatını kullanmak yerine, 60'larda ortanın solu, 70'lerde demokratik sol sıfatlarını kullanmayı tercih eden, ama bize göre kendisini nasıl tanımlarsa tanımlasın sosyal demokrat bir partinin özelliklerini gösteren CHP ile işçi sınıfı da dâhil olmak üzere tüm emekçi sınıfların partisi olduğunu söyleyen ve programında kendisini sosyalist bir parti olarak niteleyen TİP'in topluma yönelik çıkarsamaları ve hedefleri birbirinden oldukça farklıdır. Dolayısıyla bir taraftan kapitalist sistemi eleştirmekle birlikte, onun sınırları dışına çıkmayan sosyal demokrat bir parti ile yine kapitalist sistemi eleştiren ve kapitalist üretim biçiminden sosyalist üretim biçimine geçişi hedefleyen bir sosyalist partinin, aynı kulvarda değerlendirilmesi, eleştirilebilir. Konuya salt üretim biçimi üzerinden yaklaşılacak olursa, bu eleştiri de haklılık payı aramak gerekir. Ancak, somut örneklerle baktığımızda, CHP ve TİP'in farklı sol söylemlerini, açılımlarıyla değerlendirdiğimizde, bu iki solun, amaçları farklı olmakla birlikte, amaçlarına ulaşmada kullanacaklarını söyledikleri araçlardaki benzerlikleri göz önünde bulundurduğumuzda, aynı çatı altında değerlendirilmelerinde bir sakınca görmüyoruz. Amaç-araç ilişkisindeki bu garipliği, Türkiye'nin öznel koşullarıyla ve Türk solunun içine düştüğü çelişkilerle açıklamak mümkündür. Ama bizim konumuz, Türk solunun sıkıntıları olmadığından, bu konu üzerinde durulmayacaktır. Çalışmamız, sosyal demokrasi- sosyalist demokrasi ekseninde, solda konumlanan iki parti olan CHP ve TİP'in, ekonomik alandaki görüşlerini ortaya koyarak, bu iki ayrı solun bir değerlendirmesi üzerine odaklanmıştır.

CHP ve TİP'in sadece ekonomik görüşleri temelinde değerlendirilmesi, her iki partinin en can alıcı söylemlerinin, bu kertede, yani ekonomik kertede ortaya konmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle, biri sosyal demokrat, diğeri sosyalist özellikler gösteren CHP ve TİP'in aralarındaki farkları en güzel ortaya koydukları alan, ekonomik alandır.

I-ORTANIN SOLUNDA VE DEMOKRATİK SOLDA CHP'NİN EKONOMİK GÖRÜŞLERİ

1-Ortanın Solu ve Demokratik Sol'un Ortaya Çıkışı, Genel Karakteristikleri

Mevcut yapısıyla, 27 Mayıs askeri darbesi sonrasında yeniden kurulan sosyo-ekonomik, siyasal alanın dışında yer alan CHP, siyasi anlamda yeniden yapılanma telaşına düşmüştür. Seçimlerden istediği başarıyı elde edemeyen CHP¹, ortanın solunda yer aldığını ilan ederek, bir tür kimlik belirleme çabasına girişmiştir. CHP'yi yeni bir kimlik belirlemeye iten nedenlerden birisi, yeni siyasi yapılanmaya ayak uydurma endişesi ise, bir diğeri de, solda kurulan, üstelik 15 milletvekili ile de meclise girme başarısı gösteren TİP'in varlığıdır. Köylerden uzun zamandır umut kesmiş olan CHP, kentlerde TİP'in gösterdiği başarı karşısında kayıtsız kalamamış, kendisine küsen oyları ve yitirmeye başladığı aydın desteğini yeniden kazanmak için, ortanın solunda bir parti olduğu söylemini geliştirmiştir. "Ecevit, CHP'nin geleceğinin proletaryanın, yani gecekondualarda yaşayanların oylarını seferber etmede yattığına İnönü'yü ikna etmeyi başarmıştı(r)."²

"İnsancıl", "halkçı", "sosyal adaletçi ve sosyal güvenlikçi", "ilerici, devrimci ve reformcu", "devletçi", "plancı", "özgürlüğe bağlı", "sosyal demokrasiden yana"³ olarak tanımlanan ortanın solu hareketi ile CHP, kentlerde hem niceliksel hem de niteliksel anlamda gelişmeye başlayan işçi sınıfına hitap etme fırsatını yakaladığı gibi, soldaki konumunu da netleştirmeye çalışmıştır. Ortanın solunda olmak CHP'ye göre "aşırı sol"dan gelebilecek tehlikelerin önünde olmak anlamına gelmektedir. Böylelikle CHP, TİP ile aynı çizgide yer almadığının da altını çizerek, muhaliflerinin "ortanın solu, Moskova'nın yolu" eleştirilerini göğüslemeye çalışmıştır.

İlk defa Genel Başkan İsmet İnönü tarafından, 1965 seçimlerinin hemen öncesinde dile getirilen⁴, fakat asıl sahibinin sonradan CHP Genel

¹ 1961 seçimlerinde en çok oyu alan CHP, %36.7'lik oy oranı ile Meclis'e 173 milletvekili göndermiştir. Bkz. Hikmet Bila, *CHP 1919-1999*, İstanbul, Doğan Kitap, 1999, s.192. CHP seçimlerden en çok oyu alan parti olarak çıkmıştır, ancak bir önceki seçime oranla CHP'nin oylarındaki azalma ve geriye kalan oyların, "uygulamada 27 Mayısçılara (aynı zamanda CHP'ne karşı) verilmiş" sayılarak, seçim sonuçlarının "Menders'in zaferi" şeklinde yorumlanması, CHP'nin seçimlerden istediği başarıyı elde edememesi anlamına gelmiştir. Bkz. Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", *Türkiye Tarihi C.4*, Yayın Yönetmeni, Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s.207.

² Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 1998, s.368.

³ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, Tekin Yayınevi, 1973, s.23-26.

⁴ *Milliyet*, 29 Temmuz 1965, s.1.

Başkanlığı'nın ele geçirecek olan Bülent Ecevit olduğu ortanın solu hareketinin, partililere benimsetilmesi de kolay olmamıştır. İsmet İnönü, "muhafazakar taraftarlarını", bu "yeni çizgi"ye inandırmak konusunda bir hayli zorlanmıştır.⁵ Bülent Ecevit'in genel başkan olacağı 1972 yılına kadar, ortanın solu hareketi parti içi muhalefet tarafından eleştirilmiş, partinin sola kaydığı, CHP'nin sosyalist bir parti olma yolunda dönüşüm geçirdiği⁶, Atatürk ilkelerinden uzaklaşdığı⁷ ileri sürülmüştür.

Bülent Ecevit'in parti başkanlığına gelmesinden sonra, ortanın solu söylemi yerini demokratik sol söyleme bırakmıştır. Ecevit, buna gerekçe olarak, demokratik sol teriminin, "yıpranmamış, yozlaştırılmamış", "kendini tanımlayan", "demokrasiye bağlılığın altını çizen" bir terim oluşunu göstermiştir.⁸ Aslında, ortanın solunun neden terk edilerek, onun yerine demokratik solun geçirildiği, CHP içerisinde fazla sorgulanmamıştır.

Ortanın solundan demokratik sola geçişle birlikte, CHP sınıfsal tabanlı toplumsal yapı ve işçi sınıfı gibi, ortanın solunda vurgulanan pek çok yeni değer ve kabulün, en azından söylem düzeyinde, daha radikalleşmiş bir şekilde sunulmasını sağlamıştır. Bu açıdan, ortanın solu ile demokratik sol arasında bir süreklilik ilişkisi söz konusudur. Ancak bu geçiş, bir yönüyle de bir kopuşun göstergesidir. Şöyle ki, ortanın solundaki CHP'nin yaşadığı bir takım sıkıntıları, demokratik soldaki CHP'de de görmek mümkündür. Söz konusu sıkıntı, CHP'nin geleneksel çizgisi ile bu çizginin dışına çıkmak istemesi arasındaki gerilimden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, sınıf temelli, dar, dışlayıcı siyaset ile bütün toplumu kucaklayan, kapsayıcı siyaset arasında sıkışıp kalan ortanın solunun ikilemini, demokratik solda da görmek mümkündür. Bu, iki söylem arasındaki devamlılığın bir göstergesidir. Öte yandan,

⁵ William Hale, *The Political Development of Modern Turkey*, London, Croom Helm, 1981, s.122.

⁶ Özellikle Turhan Feyzioğlu'nun başını çektiği 8'ler adı verilen grup, ortanın solu ile sosyalizmi bağdaştırarak, "CHP'nin kara Avrupasının Sosyalist partilerinin görüşlerini benimseyen bir parti olmadığını" söylemiştir. Bkz. *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1967, s.7.

⁷ CHP'nin ortanın solunda bir parti olarak tanımlanmasına karşı çıkan Turhan Feyzioğlu'nun önderliğindeki muhaliflerin, CHP'den ayrılarak Güven Partisi'ni kurmaları parti içinde suların durulduğu anlamına gelmemiştir. 1969 seçimlerindeki başarısızlık, CHP içerisinde ortanın soluna ve Bülent Ecevit'e karşı yeni bir muhalif akımın yükselmesini beslemiştir. Ecevit-İnönü gerginliğinin yaşandığı bu dönemde, İnönü'nün de desteğini alan CHP eski genel sekreteri Kemal Satır, ortanın soluna yönelttiği eleştirileri, "Atatürk'ten kopma", "Atatürk'e karşı olmak" üzerinden geliştirmiştir. Bkz. Kemal Satır, *C.H.P.'nde Bunalım*, Nüve Matbaası, 1972, Ankara, s.38, 42.

⁸ "Başbakan Bülent Ecevit'in Demokratik Sol Forumunda Yaptığı Konuşma", *Demokratik Sol Düşünce Forumu*, Ankara, CHP Gençlik Kolları Yayınları, 1974, s.6.

ortanın solu hareketi ile vurgu yapılan sınıf, sınıflar arası mücadele, ezilenler, sömürülenler gibi ifadeler, demokratik sola geçilmesi ile birlikte, daha belirgin bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Vurgulardaki bu belirginlik ve keskinlik, demokratik solun, ortanın solundan bir kopuşmuş gibi algılanmasına sebep olabilmektedir. Ancak yine de demokratik sol, ana damar itibarıyla ortanın solunun devamıdır.

Son olarak şunun da belirtilmesi gerekir, CHP kendisini demokratik solda nitelendirdiği zamanlar bile, sosyal demokrat sıfatına karşı mesafeli durmuştur. Sosyal demokrat terimi, Ecevit'e göre Marksizmi anımsatmaktadır: "... sosyal demokrasi, Marksist kökenli sosyalizmin bir sapması olarak yorumlanır bazı çevrelerde. Bizim kökenimiz Marksist olmadığı için sapmamız da söz konusu değildir... 'Sosyal demokrat' terimini kullanmamız halinde sapma ithamlarına da kendimizi hedef olarak ortaya çıkarmış bulunurduk. Kendi sol anlayışımız, kendimiz, Türkiye'nin toplumsal koşullarına göre oluşturmakta olduğumuz içindir ki, bizim sol doğrultumuzu tanımlayacak yeni bir terim oluşturduk: Demokratik Sol..."⁹ Ancak aşağıda da inceleneceği üzere, CHP kendini nasıl tanımlarsa tanımlasın, görüşleri, sosyal demokrat çizgide şekillenmiştir.

2-1960-1980 Dönemi CHP'sinin Ortanın Solu ve Demokratik Sol Söylemler Kapsamında Ekonomik Görüşleri

Ortanın solu ve demokratik sol söylemlerini, genel olarak sosyal adalet çerçevesinde sunan CHP, bu dönemde ekonomik alanda yeni bir model oluşturduğu savıyla ortaya çıkmıştır. Söz konusu model, CHP tarafından devlet sektörü ve özel sektör dışında üçüncü yol olarak değerlendirilen, halk sektörü önerisi etrafında kurgulanmıştır. CHP'ye göre halk sektörü, devlet sektörü ve özel sektörü dışlamayan, ancak onların ekonomideki rollerini yeniden belirleyen bir yapıyı oluşturacaktır. Dolayısıyla halk sektörü önerisine geçmeden önce, CHP'nin devlet sektörü ve özel sektörden beklentilerinin ne olduğu üzerinde durmak gerekir.

a-Devlet Sektörü ve Özel Sektör

Ortanın solu ve demokratik soldaki CHP, hem devlet sektörünün hem de, özel sektörün varlığını kabul etmekte, fakat her ikisinin de belli sınırlar dışında gelişmesine karşı olduğunu dile getirmektedir. CHP'ye göre, "(b)aşlıbaşına devlet teşebbüsünü veya özel teşebbüsü, sosyal adaletin veya demokrasinin teminatı olarak görmeğe imkan yoktur.

⁹ Bülent Ecevit, *Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar*, Ankara, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, 1975, s.125,126

Devlet kesiminin ezici gücüne dayanarak demokrasiyi imkansız kılan solcu diktatörlükler olduğu gibi, özel teşebbüsün gücüne dayanarak tahakküm idaresi kuran ve işçinin sömürülmesine imkan veren sağcı diktatörlükler de vardır.”¹⁰ Böylelikle parti, ekonomide bir tür denge gözetip, her iki sektörün “aşırı” gelişmesine engel olmak suretiyle, kendisinin üçüncü alan dediği, halk sektörüne yer açmayı istemektedir.

Devletçilik, CHP’nin 1931 yılındaki kurultayıyla kabul ettiği ve o tarihten sonra da altı oktan biri olarak, vazgeçmediği bir ilkedir. Ortanın solu ve demokratik sol söylemlerde de, CHP esas olarak devletçilikten vazgeçmemiştir. “(O)rtanın solundakiler devletçidir” tespitini yapan Ecevit, ortanın solundaki devletçiliğin, “iktisadi faaliyetlerin ve üretim araçlarının tümü ile devletleştirilmesini, teşebbüs özgürlüğünün yok edilmesini isyeten bir devletçilik” olmadığını, “iktisadi hayatın, her türlü iktisadi faaliyetin, devletçe toplum yararına düzenlenmesini ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak yürütülmesini, üretim araçlarının toplum yararına kullanılmasını, tasarrufun ve yatırım kaynaklarının devlet müdahalesi veya devlet işletmeciliği yollarıyla da artırılmasını öngören bir devletçilik” olduğunu belirtmiştir.¹¹ Bu kapsamda, özel sektörün “sermaye, bilgi, tecrübe ve cesaret noksan(lığı) sebebiyle çalışmadığı, “ana harp sanayi, ağır sanayi, büyük enerji santralleri, büyük sulama ve bayındırlık işleri, maden kömürü ve petrol başta olmak üzere, başlıca yer altı servetlerini değerlendirmesi alanlarında asli görev”¹² devlete aittir. Demokratik soldaki CHP’nin de, devletçilik ilkesini yadsımadığını görürüz.

CHP’nin ilk bakışta, geleneksel çizgisinden bir farklılık yokmuş görüntüsü yaratan devletçilik yaklaşımını, daha derinden okuduğumuzda, ilk bakışın yanıltıcı olduğunu görebiliriz. Şöyle ki, devletçiliği yadsımayan ve özel sektörün el atmadığı, atamadığı alanları devlete bırakan CHP, bununla birlikte, devletçiliğin kapsamına ilişkin bir sınırlama getirmiştir. Parti, devletçiliğin aşırı boyutlara varmasına engel olunması gerektiğini sıklıkla dile getirmiştir.

Ecevit, kendileri dışındaki “bazı solcular”¹³ın, devletçiliğe daha fazla ağırlık vererek, halkı güçlendireceklerini sandıklarını, oysa “CHP’nin

¹⁰ Bülent Ecevit, “Türkiye’nin İktisadi Kalkınmasında Sosyal Adalet ve Demokratik Devletçilik”. *İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Sosyal Siyaset Konferansları, Ondördüncü Kitap’tan Ayrı Bası*, İstanbul, Sermet Matbaası, 1963, s.6-7.

¹¹ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, a.g.e., s.25.

¹² C.H.P.’nin *Temel İlkelerinden Devletçilik, Halkçılık*, Ankara, C.H.P. Genel Sekreterliği Yayın Bürosu, 1965, s.10-11, 14.

¹³ “Başbakan Bülent Ecevit’in Demokratik Sol Forumunda Yaptığı Konuşma”, *Demokratik Sol Düşünce Forumu*, a.g.e., s.9.

daha solunda" yer alanların bu amaçlarına ulaşmaları halinde "halkın kendi kendini yönetmesi demek olan demokrasi(nin), muhtemelen işleyemez olaca(ğın)"¹⁴, böyle bir durumda devletin, "halkın üstünde bir güç" konumuna yükselip, egemenliğin "o gücü elinde tutan bir avuç yönetici de veya bir bürokrat zümrede"¹⁵ toplanacağını ifade etmiştir.

Benzer bir sonucu, özel teşebbüsün "aşırı" büyümesinde de görmek mümkündür. Özel sektörün belirli sınırlar dâhilinde genişletilmesini ve gerektiğinde teşvik edilmesini, bir ilke olarak kabul eden parti, bununla birlikte özel teşebbüsün denetimsiz bir biçimde büyümesinin önüne geçilmesi gerekliliğinin de altını çizmiştir. Çünkü devlet sektörünün fazla genişlemesi durumunda ortaya çıkan devlet diktatörlüğü, özel sektörün aşırı büyümesi durumunda "servet diktatörlüğü"¹⁶ olarak karşımıza çıkmaktadır. CHP'ye göre, "Özel teşebbüsün yaşayıp gelişebilmesi için gerekli özel sermaye birikiminin, kamu yararına, ahlaka ve sosyal adalete aykırı yollardan, aşırı veya spekülatif kazançlardan meydana gelmesi önlenmeli(dir)."¹⁷

Sonuç olarak, CHP'nin devletçiliği üretim araçlarının mülkiyetinin el değiştirmesi temelinde ele almadığı, bu anlamda sosyal sınıflara ilişkin yeni bir şeyler söylemediği ortadadır. Ortanın solu demokratik soldaki CHP'nin, özel sektöre de göz kırpan devletçilik anlayışında, bir yenilik aranacaksa, devletçiliğin içeriğinden ziyade, sınırlandırılmasına ilişkin yapılan vurguya bakılmalı, bu sınırlamanın altında yatan nedene dikkat edilmelidir. Çünkü devlet sektörünün, faaliyet alanına getirilen sınırlama, özel sektöre değil fakat halk sektörüne yer açmak içindir. Dolayısıyla, CHP'nin ortanın solu ve demokratik sol söylemlerinin, devletçilik anlayışına, niteliksel olmasa bile niceliksel anlamda yeni bir anlam yüklediği sonucuna ulaşmak mümkündür. Kısacası, 1960-1980 döneminin yapılanması içerisinde, CHP'nin devletçiliğe yüklediği anlam, bir açıdan dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, devletçiliğin niteliğinde olmasa da, niceliğinde göze çarpmaktadır. Ortanın solu ve demokratik soldaki CHP'nin, devletçiliği değerlendirişindeki tutumunun benzerini, özel sektöre yaklaşımında da görmek mümkündür. Parti, özel sektörü dışlamamakla birlikte, sosyal adalet ve kamu yararı ilkeleri temelinde, özel sektörün de sınırlandırılması

¹⁴ Bülent Ecevit, *Bu Düzen Değişmelidir*, Ankara, Tekin Yayınevi, 1968, s.154.

¹⁵ *İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz*, CHP'nin Düzen Değişikliği Programı, Ankara, Ulusal Basımevi, 1969, s.129.

¹⁶ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, a.g.e., s.143.

¹⁷ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, a.g.e., s.143.

Devlet kesiminin ezici gücüne dayanarak demokrasiyi imkansız kılan solcu diktatörlükler olduğu gibi, özel teşebbüsün gücüne dayanarak tahakküm idaresi kuran ve işçinin sömürülmesine imkan veren sağcı diktatörlükler de vardır.”¹⁰ Böylelikle parti, ekonomide bir tür denge gözetip, her iki sektörün “aşırı” gelişmesine engel olmak suretiyle, kendisinin üçüncü alan dediği, halk sektörüne yer açmayı istemektedir.

Devletçilik, CHP’nin 1931 yılındaki kurultayıyla kabul ettiği ve o tarihten sonra da altı oktan biri olarak, vazgeçmediği bir ilkedir. Ortanın solu ve demokratik sol söylemlerde de, CHP esas olarak devletçilikten vazgeçmemiştir. “(O)rtanın solundakiler devletçidir” tespitini yapan Ecevit, ortanın solundaki devletçiliğin, “iktisadi faaliyetlerin ve üretim araçlarının tümü ile devletleştirilmesini, teşebbüs özgürlüğünün yok edilmesini isyeten bir devletçilik” olmadığını, “iktisadi hayatın, her türlü iktisadi faaliyetin, devletçe toplum yararına düzenlenmesini ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak yürütülmesini, üretim araçlarının toplum yararına kullanılmasını, tasarrufun ve yatırım kaynaklarının devlet müdahalesi veya devlet işletmeciliği yollarıyla da artırılmasını öngören bir devletçilik” olduğunu belirtmiştir.¹¹ Bu kapsamda, özel sektörün “sermaye, bilgi, tecrübe ve cesaret noksan(lığı) sebebiyle çalışmadığı, “ana harp sanayi, ağır sanayi, büyük enerji santralleri, büyük sulama ve bayındırlık işleri, maden kömürü ve petrol başta olmak üzere, başlıca yer altı servetlerini değerlendirmesi alanlarında asli görev”¹² devlete aittir. Demokratik soldaki CHP’nin de, devletçilik ilkesini yadsımadığını görürüz.

CHP’nin ilk bakışta, geleneksel çizgisinden bir farklılık yokmuş görüntüsü yaratan devletçilik yaklaşımını, daha derinden okuduğumuzda, ilk bakışın yanıltıcı olduğunu görebiliriz. Şöyle ki, devletçiliği yadsımayan ve özel sektörün el atmadığı, atamadığı alanları devlete bırakan CHP, bununla birlikte, devletçiliğin kapsamına ilişkin bir sınırlama getirmiştir. Parti, devletçiliğin aşırı boyutlara varmasına engel olunması gerektiğini sıklıkla dile getirmiştir.

Ecevit, kendileri dışındaki “bazı solcular”¹³ın, devletçiliğe daha fazla ağırlık vererek, halkı güçlendireceklerini sandıklarını, oysa “CHP’nin

¹⁰ Bülent Ecevit, “Türkiye’nin İktisadi Kalkınmasında Sosyal Adalet ve Demokratik Devletçilik”, İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü Sosyal Siyaset Konferansları, Ondördüncü Kitap’tan Ayrı Bası, İstanbul, Sermet Matbaası, 1963, s.6-7.

¹¹ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, a.g.e., s.25.

¹² C.H.P.’nin Temel İlkelerinden Devletçilik, Halkçılık, Ankara, C.H.P. Genel Sekreterliği Yayın Bürosu, 1965, s.10-11, 14.

¹³ “Başbakan Bülent Ecevit’in Demokratik Sol Forumunda Yaptığı Konuşma”, *Demokratik Sol Düşünce Forumu*, a.g.e., s.9.

daha solunda" yer alanların bu amaçlarına ulaşmaları halinde "halkın kendi kendini yönetmesi demek olan demokrasi(nin), muhtemelen işleyemez olaca(ğını)"¹⁴, böyle bir durumda devletin, "halkın üstünde bir güç" konumuna yükselip, egemenliğin "o gücü elinde tutan bir avuç yönetici de veya bir bürokrat zümrede"¹⁵ toplanacağını ifade etmiştir.

Benzer bir sonucu, özel teşebbüsün "aşırı" büyümesinde de görmek mümkündür. Özel sektörün belirli sınırlar dâhilinde genişletilmesini ve gerektiğinde teşvik edilmesini, bir ilke olarak kabul eden parti, bununla birlikte özel teşebbüsün denetimsiz bir biçimde büyümesinin önüne geçilmesi gerekliliğinin de altını çizmiştir. Çünkü devlet sektörünün fazla genişlemesi durumunda ortaya çıkan devlet diktatörlüğü, özel sektörün aşırı büyümesi durumunda "servet diktatörlüğü"¹⁶ olarak karşımıza çıkmaktadır. CHP'ye göre, "Özel teşebbüsün yaşayıp gelişebilmesi için gerekli özel sermaye birikiminin, kamu yararına, ahlaka ve sosyal adalete aykırı yollardan, aşırı veya spekülatif kazançlardan meydana gelmesi önlenmeli(dir)."¹⁷

Sonuç olarak, CHP'nin devletçiliği üretim araçlarının mülkiyetinin el değiştirmesi temelinde ele almadığı, bu anlamda sosyal sınıflara ilişkin yeni bir şeyler söylemediği ortadadır. Ortanın solu demokratik soldaki CHP'nin, özel sektöre de göz kırpan devletçilik anlayışında, bir yenilik aranacaksa, devletçiliğin içeriğinden ziyade, sınırlandırılmasına ilişkin yapılan vurguya bakılmalı, bu sınırlamanın altında yatan nedene dikkat edilmelidir. Çünkü devlet sektörünün, faaliyet alanına getirilen sınırlama, özel sektöre değil fakat halk sektörüne yer açmak içindir. Dolayısıyla, CHP'nin ortanın solu ve demokratik sol söylemlerinin, devletçilik anlayışına, niteliksel olmasa bile niceliksel anlamda yeni bir anlam yüklediği sonucuna ulaşmak mümkündür. Kısacası, 1960-1980 döneminin yapılanması içerisinde, CHP'nin devletçiliğe yüklediği anlam, bir açıdan dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, devletçiliğin niteliğinde olmasa da, niceliğinde göze çarpmaktadır. Ortanın solu ve demokratik soldaki CHP'nin, devletçiliği değerlendirişindeki tutumunun benzerini, özel sektöre yaklaşımında da görmek mümkündür. Parti, özel sektörü dışlamamakla birlikte, sosyal adalet ve kamu yararı ilkeleri temelinde, özel sektörün de sınırlandırılması

¹⁴ Bülent Ecevit, *Bu Düzen Değişmelidir*, Ankara, Tekin Yayınevi, 1968, s.154.

¹⁵ *İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz*, CHP'nin Düzen Değişikliği Programı, Ankara, Ulusal Basımevi, 1969, s.129.

¹⁶ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, a.g.e., s.143.

¹⁷ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, a.g.e., s.143.

gerekliliğinin altını çizmiştir. CHP'ye göre, nasıl ki, devletçiliğın aşırı boyutlara ulaştırılması, özelde bireyin genelde halkın aleyhine bir siyasi-ekonomik ortamın oluşmasına yol açacaksa, sosyal adalet ve kamu yararını gözetmeyen bir özel sektör anlayışı da benzer bir duruma yol açacaktır. "Türkiye, tok esirlerin veya aç hürlerin diyarı değil, hür ve tok insanların diyarı olmalıdır."¹⁸ Salt devletçiliğın kabul edilmesi, tok esirleri, salt özel sektöre ağırlık verilmesi ise, aç hürleri yaratacaktır.

b-Halk Sektörü

Halk sektörü, CHP'nin 1973 seçimleri öncesinde Ak Günlere Seçim Bildirgesi'nde, yeni bir ekonomik model önerisi olarak ortaya koyduğu, sosyo-ekonomik açılımları olan bir projedir. CHP, halk sektörünü, 1973 yılında bir proje olarak somutlaştırmış olmakla birlikte, bu modelin bazı savlarını bu tarihten çok daha önce, ortanın solu söylemi içerisinde de yer yer dile getirmiştir. Ecevit, Ortanın Solu'nda, "fert veya aile teşebbüslerinden meydana gelen özel teşebbüsle devlet teşebbüsü arasında bir halk teşebbüsü alanı oluşturulup geliştirilme(si) ve bu halk teşebbüsü alanı(nın), özel kesimin hakim unsuru durumuna gelme(si)"nden söz etmektedir. Bu anlayış, yukarıda anlatılan partinin devlet sektörü ve özel sektörün konumunu değerlendirişi ile uyumludur. "Bu yoldan, ulusal ekonomide, devlet diktatörlüğünü de servet diktatörlüğünü de önleyecek bir tampon bölge meydana gelmiş; servetin belirli ellerde birikmesi önlenmiş; sınıflararası kaynaşma hızlanmış olacaktır."¹⁹

"CHP'nin kuracağı düzende, Kooperatifler, Başka Halk Girişimleriyle Birlikte, Ekonominin En Önemli ve Güçlü Kesimini Oluşturacaktır. Buna 'Halk Sektörü' denecektir." ifadesinin yer aldığı Ak Günlere Seçim Bildirgesi'nde, "kalkınma modeli" kapsamında işlenen halk sektörü, "köylü kooperatiflerinin, sosyal güvenlik ve yardımlaşma kurumlarının, sendikaların, yurt dışındaki işçi ortaklıklarının ve benzeri halk ortaklıklarının girişimlerinden oluşacak sektör"²⁰

olarak tanımlanmaktadır

Halk sektörü önerisi, parti tarafından, özel sektör ve kamu sektörü dışında ama onlarla birlikte işleyen, üçüncü yol olarak tanımlanmıştır. Ancak, dikkatle incelendiğinde, halk sektörünü, özel sektör dışında bir girişim olarak değerlendirmek güçtür. Her şeyden önce, kentli orta sınıf,

¹⁸ C.H.P.'nin Temel İlkelerinden Devletçilik, Halkçılık, a.g.e., s.6.

¹⁹ Bülent Ecevit, Ortanın Solu, a.g.e., s.143.

²⁰ Ak Günlere, Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi, y., y.y., 1973, s.20, 65.

küçük burjuvazi, işçi sınıfı ve köylülere hitap eden bu öneri, mülkiyeti yaygınlaştırmak suretiyle, ezilenlerin özlemlerini yerine getirecek yeni bir düzen kurmak savındadır. Bu sebeple, parti tarafından halk sektörü, devlet ve özel sektör dışında onlardan başka bir üçüncü alanmış gibi sunulsa da, toplumdaki üretim araçlarının mülkiyetinde bir el değiştirmeye gitmeyen bu projeyi, özel sektörün dışında değerlendirmek mümkün değildir. Bülent Ecevit *Bu Düzen Değişmelidir* adlı eserinde, halk sektörü projesinin hayata geçirilmesi durumunda, özel sektörün ortadan kalkmayacağını, "tersine asıl o zaman büyüme imkanına kavuşacağı" söylemektedir: "CHP nasıl toprak reformu ile özel toprak mülkiyetinin yaygınlaştırılmasını istiyorsa, ekonomimizde geniş bir halk sektörü yaratılarak, özel girişimin de yaygınlaştırılmasını, mümkün olduğu kadar geniş halk topluluklarının sermayeci ve girişimci duruma getirilmesini istemektedir."²¹ Aynı eserde halk sektörü, "halka yönelmiş özel girişim" olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, "Dar gelirli, orta halli veya ücretli halkın tasarruflarıyla meydana gelecek bu halk sektörü, sosyalleşmiş bir özel girişim olacaktır."²²

Bu bağlamda, halk işletmeleri, kooperatifler ve toprak reformu, halk sektörünün araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk işletmeleri daha ziyade kentli orta sınıflar ve işçileri, kooperatifler orta ve küçük köylüler ile küçük esnaf ve sanatkarı, toprak reformu ise, topraksız köylüleri, mülkiyet sahibi konuma getirmek suretiyle, sistemle barışık hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Halk işletmeleri, parti tarafından genel anlamda çalışanların ama özelde işçilerin ve onların örgütlü gücü olan sendikaların, "tasarruflarını" bir araya getirerek yapacakları, ekonomik nitelikli "halk girişimleri" olarak tanımlanmıştır.²³ Bu işletmelere, "hiçbir biriminde devletin yerel yönetimin kamu kuruluşlarının ve belli kişilerin egemen ol(maması) koşuluyla", "devletin yerel yönetim ve kamu kuruluşlarının da katılabileceği" ifade edilmiştir.²⁴ Sendikaların, halk işletmelerinin kurulmasına "büyük bir yatırım bankası veya ortaklığı kurarak, bu harekete öncülük etmeleri" beklenmektedir. Yurt dışında çalışan işçilerin tasarruflarını halk işletmesi çatısı altında değerlendirmek görevi de sendikalara yüklenmiştir.²⁵

²¹ Bülent Ecevit, *Bu Düzen Değişmelidir*, a.g.e., s.154.

²² Bülent Ecevit, *Bu Düzen Değişmelidir*, a.g.e., s.186.

²³ CHP. XIX. Kurultayı Parti Meclis Raporu, Ankara, Ulusal Basımevi, (18-20 Ekim 1968), s.124.

²⁴ Program ve Seçimlerin Teknik Hazırlıkları İle İlgili Bilgiler, CHP Parti İçi Eğitim Çalışmaları El Kitabı, y.y., y.y., 1977, s.92.

²⁵ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, a.g.e., s.144.

Devlet Planlama Teşkilatı şemsiyesi altında toplanacak olan halk işletmeleri²⁶, katılımcılarına göre farklı işletme türlerinden oluşabilecektir. Bu işletmeler, herhangi bir örgüte ya da kuruma bağlı olmayan bireysel katılımcıların kurduğu işletmeler olabileceği gibi, bir kamu kuruluşunda çalışanlar ya da sendikaların kurduğu işletmeler de söz konusudur.²⁷

Halk girişimlerinin, "kilit sanayileri" de içeren, oldukça büyük çaplı ekonomik girişimler olması hedeflenmiştir. Dolayısıyla, halk işletmeleri, "... birkaç zeytinyağı, konserve fabrikası, birkaç tavuk çiftliği birkaç iplik fabrikası"ndan çok daha kapsamlı, bir proje olarak hayata geçirilmek istenmiştir.²⁸ Halk işletmelerinin kurulma aşamasında ve sonrasında işletilmesinde gerekli olan sermayenin, "ücretlilerin gelirlerindeki artış"²⁹tan elde edilecek olan "gönüllü halk artırımları"³⁰ndan elde edilmesi planlanmıştır. İşçilerin ve diğer ücretlilerin, kendi geçimleri dışında bir tasarrufta bulunarak, bu türden büyük işletmelerin kurulup, işletilebilmesini sağlayabilmeleri ancak işçilerin niceliksel çokluğuyla açıklanabilecek bir durumdur.

Ancak yine de, küçük tasarrufların, işçilerin sayısal çokluğu sayesinde bir anlam ifade edebilmesi zor görünmektedir. Dolayısıyla burada başka bir kaynağa yönelmek zorunludur. Bu kaynak, devlettir. Devlet, halk işletmelerinin yönetimine karışmamakla ve doğrudan sermaye desteği vermemekle birlikte, halk işletmelerinin çalışabileceği sahaları halka açmak ve gerekli ön araştırmaları yapmak, bağlantıları kurmakla ilgili görevlere sahiptir.³¹

Halk sektörü içerisinde yer alan halk işletmeleri ile CHP, halkın tasarruflarının "azalmadan ve israf edilmeden" yatırıma dönüştürülerek, sosyal adaletin tesis edilmesini,³² "sınıflararası akışkanlık ve kaynaşma"nın sağlanmasını böylelikle de "siyasal demokrasinin ekonomik alanda da sağlam temellere oturması"³³nü hedeflemiştir. Kendi

²⁶ Erdoğan Soral, İlhan Tekeli, *Halk Sektörü Sorunu*, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1976, s.33-43.

²⁷ *Program ve Seçimlerin Teknik Hazırlıkları İle İlgili Bilgiler*, CHP Parti İçi Eğitim Çalışmaları El Kitabı, a.g.e., s.93-94.

²⁸ "Başbakan Bülent Ecevit'in Demokratik Sol Forumunda Yaptığı Konuşma", *Demokratik Sol Düşünce Forumu*, a.g.e., s.15.

²⁹ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, a.g.e., s.143.

³⁰ *CHP Parti İçi Eğitim Çalışmaları El Kitabı*, Program ve Seçimlerin Teknik Hazırlıkları İle İlgili Bilgiler, a.g.e., s.93.

³¹ *Program ve Seçimlerin Teknik Hazırlıkları İle İlgili Bilgiler*, CHP Parti İçi Eğitim Çalışmaları El Kitabı, a.g.e., s.95-96.

³² *Ak Günlere*, Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi, a.g.e., s.64-65.

³³ *CHP. XIX. Kurultayı Parti Meclis Raporu*, a.g.e., s.124.

içinde bir takım sıkıntıları barındırmakla birlikte³⁴, halk işletmeleri, sermayeyi tabana yaymak açısından işlevsel görünmektedir.

Kooperatifler, halk sektörü projesinin araçlarından ikincisidir. Esas olarak, orta ve küçük köylü ile esnaf ve sanatkarlar kooperatif örgütlenmesi içerisinde, halk sektörüne dâhil olurlar. CHP kooperatifler aracılığıyla, bu kesimlerin ekonomik durumunun iyileştirilebileceğini savunmuştur. Parti, devletin kooperatiflerin yönetimine karışmayacağı, aşağıdan yukarıya doğru bir örgütlenme sistemi getirerek, "köylüleri ve üretici kooperatiflerini siyasal iktidarın veya çıkar çevrelerinin baskısı altına sokan... devlet kooperatifçiliği yerine gerçek demokratik halk kooperatifçiliğini" getireceğini, ifade etmiştir.³⁵

Kooperatifler, CHP'nin söyleminde, toplumsal kalkınmanın, özellikle de köy kalkınmasının başat araçlarından birisi olarak sunulur. Kalkınmanın öncelikli olarak köylüden başlatılacağını pek çok kez dile getiren parti³⁶, köy kooperatifçiliğiyle, "küçük ve orta boy toprak sahibi çiftçilerin tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri modern işletmeciliği, modern teknoloji kullanımını ve sınai yatırımları ortaklaşa başarabil(ecekleri)"³⁷ görüşündedir. Dolayısıyla, köy kooperatifçiliğinin bir yandan köylüyü kalkındırmak, öte taraftan da buradan elde edilecek gelirleri sanayi yatırımlarına dönüştürmek suretiyle, genel olarak toplum kalkınmasına yardımcı olmak gibi, ikili bir amacı vardır. Bu kapsamda, "bir kısım sınai yatırımları, tarımda kaynak yaratanlara" yaptırılması düşünülmüştür: "Örneğin, montajcılığın ötesinde gerçek bir traktör sanayini, tarım makinaları sanayini, köylülerin kooperatifleri kurabilir. Tarım ürünlerini işleme sanayi, gene bu kooperatifler yoluyla kurulabilir."³⁸ Böylelikle, "köylüler halk sektörü içinde yalnız daha iyi daha verimli tarım yapma olanağını değil, aynı zamanda bir yandan tarım yaparken bir yandan da sanayi toplumuna geçiş olanağını sağlama yoluna girmiş olacaktırlar."³⁹

Halk sektörü projesinde, küçük ve orta toprak sahibi köylünün yanı sıra, esnaf ve sanatkârın da kooperatifler aracılığıyla örgütlenmesi öngörülmüştür. Çünkü, "kapitalist gelişme yöntemleri", işçi ve köylüyle

³⁴ Bu sıkıntılar hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.. Erdoğan Soral, İlhan Tekeli, a.g.e., s.43-84.

³⁵ Ak Günlere, Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi, a.g.e., s.32.

³⁶ Program ve Seçimlerin Teknik Hazırlıkları İle İlgili Bilgiler, CHP Parti İçi Eğitim Çalışmaları El Kitabı, a.g.e., s.73, 88.

³⁷ Ak Günlere, Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi, a.g.e., s.33.

³⁸ Bülent Ecevit, Bu Düzen Değişmelidir, a.g.e., s.153.

³⁹ "Başbakan Bülent Ecevit'in Demokratik Sol Forumunda Yaptığı Konuşma", Demokratik Sol Düşünce Forumu, a.g.e., s.11.

birlikte "esnaf ve sanatkarın güvenliğini ve özgürlüğünü sürekli tehdit altında bulundurur."⁴⁰ Bu sebeple, CHP'ye göre küçük esnafın, "(e)konomideki ve teknolojideki değişime uyabilmeleri için sağlanacak olanaklarla, halk kesimi kuralları çerçevesinde birleşip büyük işletmeler kurabilmeleri(ne), öylece halk kesimine katkıda bulunmaları(nın) da özendiril(mesine)"⁴¹ çalışılmalıdır. Kooperatifler aracılığıyla küçük esnafın, "tüccarla ve sanayici ile bir arada örgütlenme zorunluluğu"ndan kurtulup, "kendi odalarını kurarak daha güçlü biçimde örgütlenebilmeleri ve büyük anapara çevrelerine karşı korunabilmeleri sağlanacaktır."⁴² Yani, CHP'nin nezdinde, küçük esnaf da sermayeyi tabana yaymak projesinin bir parçasıdır.

Kısacası, köylü ve küçük esnafın kooperatif çatısı altında örgütlenmesinden beklenen fayda benzerdir. Halk sektörü içerisinde yer alan kooperatifleşme ile orta sınıf, çıkarlarını kendi çapında çıkarılabilecek en üst seviyede gerçekleştirecektir.

Halk işletmeleri ve kooperatifçiliğin, bu araçların hedef kitleleri olan kentli orta sınıf, işçiler, küçük ve orta köylü ile küçük esnafın, kendi küçük birikimlerinden; tasarruflarından oluşan sermayeleri ile kurulacağı ve işletileceği öngörülmüştür. Teorik açıdan, böyle bir sistemin işlemesi mümkün görünmektedir. Çünkü bu kesim, tamamen mülksüz konumunda değildir. Kentli orta sınıfların ve işçilerin, maaşlarından bir tasarrufa gidebilecekleri var sayılabilir. Küçük esnaf ve köylü, kendi üretim aracının sahibi konumundadır. Esnaf kendisi ile birlikte veya dışında maaşlı işçi çalıştırabileceği gibi, küçük ve orta toprak sahibi köylü de yine üretim aracının, toprağın sahibidir, üstelik o da yanında geçici işçi çalıştırabilir. Aslında burada söz konusu olan köylü değil, çiftçidir. Kısacası, halk işletmeleri ve kooperatifçilik yolu ile, küçük sermayenin kaynağında birleştirilip, rasyonel yoldan işletilip, büyütülerek, yine kaynağına daha gelişmiş biçimde döndürüleceği, böylece de toplumsal refahın artacağı, sosyal adaletin sağlanacağı CHP tarafından ileri sürülmüştür.

Ancak CHP'nin halk sektörü projesi kapsamında yer verdiği bir kesim daha vardır ki, o tamamen mülksüzdür. Çiftçi konumunda

⁴⁰ Program ve Seçimlerin Teknik Hazırlıkları İle İlgili Bilgiler, CHP Parti İçi Eğitim Çalışmaları El Kitabı, a.g.e., s.158.

⁴¹ Program ve Seçimlerin Teknik Hazırlıkları İle İlgili Bilgiler, CHP Parti İçi Eğitim Çalışmaları El Kitabı, a.g.e., s.159.

⁴² Program ve Seçimlerin Teknik Hazırlıkları İle İlgili Bilgiler, CHP Parti İçi Eğitim Çalışmaları El Kitabı, a.g.e., s.160, 161.

olmayan, büyük ya da orta çiftçinin yanında çalışan köylünün, üretim aracı üzerinde söz hakkı yoktur. Üstelik bu kesimin yaşam koşulları göz önünde bulundurulduğunda, kazancından bir tasarrufta bulunarak halk işletmesine ortak olması ya da kooperatifleşme yoluna gitmesi de beklenemez. CHP toprak reformu ile bu kesime yani mülksüzlere de bir şeyler vaat etmektedir. Halk sektörü projesi içerisinde gerçekleştirilecek bir toprak reformu ile mülksüz köylülerin çiftçi haline getirilerek, toplumsal refaha kavuşturulması, sermayeden nasibini alması hedeflenmiştir. Köy kooperatiflerine bile katılamayacak kadar yoksul olan toplumun bu en güçsüz kesimini, sisteme bir şekilde dâhil edebilme, toprak reformunun amacını oluşturmaktadır.

CHP'ye göre, ülkedeki, "insan-toprak ilişkileri"nin var oluş biçimi, "hem sosyal adalete hem verimli işletmeciliğe aykırıdır."⁴³ Yapılacak bir toprak reformu sonucunda, topraksız köylüler, işlediği toprağın sahibi olarak, "bugünkü büyük toprak sahibi karşısındaki kesin bağımlılıktan" kurtarılıp, "geçiminde, düşüncesinde ve oyunda özgür vatandaş durumuna yükseltilece(k); öte yandan, toprağın ortakçılar ve kiracılar eliyle değil, gerçek sahipleri tarafından işletilmesi"⁴⁴ sağlanarak tarımda verimlilik de sağlanmış olacaktır.

Parti, toprak reformunu, "toprağı işleyen" esasına göre, "bir toprak kamulaştırması ve dağıtımı"⁴⁵ olarak sunmuştur. "Toprak reformuyla birlikte tarımsal topraklarda aile mülkiyeti kuralı uygulanarak toprağın verimli tarım işletmeciliği yapılamıyacak ve aile geçimini sağlamıyacak kadar küçük parçalara bölünmesi(nin) önlen(mesi) ve aile elindeki dağınık toprakların toplulaştırılması(nun) kolaylaştırıl(ması)" ve "toprak reformu gereğince dağıtımı yapıncaya kadar da kamu topraklarından ancak topraksız ve az topraklı köylüler yararlandırıl(ması)" kabul edilmiştir.⁴⁶

CHP toprak reformu konusunda "Dünyadaki bütün gerçek demokratik toprak reformu uygulamalarının temel ilkelerinden olan 'toprak işleyenindir' ilkesi, adaletli ve bilimsel ölçülere uygun olarak gerçekleştirilecektir. Bu ilkenin gereği olarak, toprak sahibinin veya ailesi üyelerinin geçimlerini topraktan sağlamak üzere fiilen çiftçilik yapmaları, toprak sahibi olabilmenin belirli istisnalar dışında başlıca

⁴³ CHP. XIX. Kurultayı Parti Meclis Raporu, a.g.e., s.83.

⁴⁴ "XIX. CHP Kurultayı Bildirisi", CHP XX. Kurultayı Parti Meclis Raporu içinde, Ankara, Ulusal Basımevi, (3 Temmuz 1970), s.116-117.

⁴⁵ CHP. XX. Kurultayı Parti Meclis Raporu, a.g.e., s.117.

⁴⁶ Program ve Seçimlerin Teknik Hazırlıkları İle İlgili Bilgiler, CHP Parti İçi Eğitim Çalışmaları El Kitabı, a.g.e., s.82.

koşulu sayılacaktır.”⁴⁷ diyerek, “toprak işleyenindir” ilkesini kabul etmiş gözükmektedir. Ancak parti, büyük toprak sahiplerinin toprağına el koymaktansa, az topraklı ve topraksız köylüye, hazine arazilerinden toprak dağıtılmasına daha yakın durmaktadır. İşlenen bütün toprakların, hazine arazisi olmadığı, topraksız köylünün maraba, yarıcı gibi sıfatlarla büyük toprak sahiplerinin toprağını işlediğı de ortadadır. Toprak reformu konusu kendi içinde bu türden sorunları barındırmakla birlikte, hazine arazilerinin az topraklı ve topraksız köylüye dağıtılması durumunda bile, bu kesimin halk sektörü projesi ile bir ölçüde de olsa, sermayenin tabana yayılmasından yararlanacağı anlaşılmaktadır.

“...Halk Sektörü, ayrıcalıksız ve çatışmasız bir küçük TOPLUM” hayalini gerçekleştirmeye çalışmaktadır: “Çalışan ile çalıştıran, üretici ile tüketici aynı dayanışma içinde buldukları için, bir dostluk oluşur, vuruşan rakiplik ve çelişki yerine. Böylece bir dostlukta, sömürü ve kin yerine karşılıklı yardım ve feragattan geçen SEVGİ ve SAYGI geçer.”⁴⁸Halk sektörünün çizdiği toplumsal tabloda, toplumdaki herkes, az veya çok sermayedar olacak, “toplum proletaryasız bir cennet haline gelecektir.”⁴⁹

Ancak halk sektörü, esas olarak kapitalist üretim biçimi ve ilişkileri dahilinde yürütülecek bir proje olarak konumlandırıldığından, bir yönüyle dayanışmacı toplumu anımsatan bu ütöpik girişimin, hedeflenen amaçlara ulaşması, daha en başından teorik açıdan sıkıntılı görünmektedir.Çünkü kapitalist sistem, sürekli genişlemek eğilimindedir. Genişleyebilmesi içinse, artı değeri sürekli artırması, yani sömürmesi gerekmektedir. Oysa halk sektörü projesi, kapsam dışında bıraktığı, büyük sermayedarlar dışındaki toplumun geriye kalanının tamamını sermayedar yapmak niyetinde olduğunu beyan etmektedir. Artı değere el koymanın mümkün olmadığı bir ortamda, kapitalist sistem tıkanacak, sistem işleyemez hale gelecektir. Sistemin devamını sağlayabilmek için, halk sektörü projesi kapsamındaki toplumsal sınıf ve katmanların bir birini sömürmesi gerekecektir.

Sonuç olarak, kapitalist üretim biçimi içinde şekillenecek halk sektörü projesini, 1960-1980 döneminde hız kazanan sınıflar arası kutuplaşmayı törpüleyecek bir girişim olarak okumak mümkündür. Sınıflar arası kaynaşmaya hız verme düşüncesi, esas olarak, halk sektörü önerisinin temelini oluşturmaktadır. CHP halk sektörünün araçları olan,

⁴⁷ Ak Günlere, Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi, a.g.e., s.36-37.

⁴⁸ Beşir Hamitoğulları, “Halk Sektörünün Anlamı, Doktrini ve Yapısı”, Halk Sektörü Semineri, Ankara, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, s.27.

⁴⁹ Gencay Şaylan, Halkçılık İdeolojisinin Güncel Yorumları, basılmamış çalışma, s.32.

halk işletmeleri, kooperatifler ve toprak reformu aracılığıyla, toplumda mülkiyeti yayarak, sınıflar arasındaki ekonomik gerilimi yok etmese bile hafifletmeyi böylelikle, kapitalist toplumda ortaya çıkan sınıflar arası çatışmayı, sınıflar arası uzlaşmaya dayanan bir sistem azaltmayı hedeflemektedir. İçinde sosyal adalet ve sosyal güvenliği barındıran halk sektörü projesi, amaçları ve araçlarıyla sosyal demokrat bir düzenin işleyişine uygundur.

II-SOSYALİST SOLDA TİP'İN EKONOMİK GÖRÜŞLERİ

1-TİP ve Sosyalist Sol

Cumhuriyet tarihinin meclise girmiş ilk sosyalist partisi olan Türkiye İşçi Partisi(TİP), 27 Mayıs askeri darbesinin ardından tesis edilen yeni siyasi ortamda, 11 Şubat 1962 yılında kurulmuştur. Partinin ilk kurucuları, çeşitli sendika liderleri ve işçilerdir.⁵⁰ Eğer TİP'i tarihi ve aynı zamanda ideolojik gelişimi açısından evrelere ayıracak olursak, ilk kurucular dönemi olarak adlandırdığımız dönem, partinin sosyalizmden uzak olduğu dönemdir. İlk kurucular olan sendikacıların yönetimindeki TİP, programı ile her hangi bir siyasi partinin görüşlerinden farklı bir tablo çizmez.değildir. TİP'in 1961 tarihli ilk tüzüğünde partinin amacı, "... ezcümle Türk vatandaşlarını tam bir refaha kavuştur(mak) hiçbir şahıs, sınıf, zümre, hizip veya teşekkülün kanun üstüne çıkabilmesine izin ver(memek)..."⁵¹ olarak belirlenmiştir. Partinin kurucuları ve önderleri, en başından beri partinin "imajı" ile ilgilenmişler, programda, "komünizm etiketi"nden özellikle kaçınmak istemişlerdir.⁵²

TİP'in sosyalist bir parti olma yönündeki dönüşümü, sosyalist kimliğiyle tanınan Mehmet Ali Aybar'ın TİP genel başkanlığına getirilmesi ile başlamıştır.⁵³ Aybar öncesi TİP'in, "sosyalizmle ya da işçi sınıfının politik bilincinin bir göstergesi olmakla hiçbir ilişkisi yok(ken)",

⁵⁰ Bu kurucular şunlardı: Kemal Türkler (Maden-İş Genel Başkanı), Şaban Yıldız (Teksif Yönetim Kurulu Üyesi), Rıza Kuas (Lastik-İş Genel Başkanı), Kemal Nebioğlu (Toğ-İş Birliği Sekreteri), Avni Erakalın (Sendikalar Birliği Yönetim Kurulu Üyesi), Salih Özkarabay (Basın Teknisyenleri Sendikası Yönetim Kurulu Üyesi), İbrahim Denizcier (Sendikacı), Adnan Arkın (Basın Teknisyenleri Sendikası Yönetim Kurulu Üyesi), Hüseyin Uslubaş (Yaprak Tütün El İşçileri Sendikası Başkanı), Ahmet Muşlu (T. Birleşik Gıda İşçileri Sendikası Genel Başkanı), Saffet Göksüzoğlu (Kimya-İş Başkanı). Bkz. Murat Belge, "Türkiye İşçi Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.2120.

⁵¹ Sadun Aren, TİP'in ilk tüzüğünün daktilo edilmiş nüshasını Kemal Sülker arşivinde gördüğünü, 34 maddelik tüzüğün 33. maddesinin de olmadığını söyler Bkz. Sadun Aren, *TİP Olayı (1961-1971)*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1993, s.33.

⁵² Jacob M. Landau, *Radical Politics in Turkey*, E.J.Brill, 1974, s.140. ve J.M. Landau, *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1979, s.201.

⁵³ Aybar, kendisini "sosyalist" ve "marksist" olarak tanımlar. Bkz. Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.1, İstanbul, BDS Yayınları, 1988, s.211.

Mehmet Ali Aybar'lı TİP Marksist-sosyalist bir kimlik kazanır.⁵⁴ Aybar TİP genel başkanı olduktan sonra, partiyi "yeni bir statüye kavuşturmak"⁵⁵ için yeni bir parti programı hazırlamıştır. Söz konusu programda TİP'de yaşanan dönüşümü çok net bir biçimde görmek mümkündür. Ancak TİP'in kendisini sosyalist bir parti olarak tanımlaması, 2. Olağanüstü Büyük Kongre sonrası hazırlanan tüzükte gerçekleşir.⁵⁶

Özellikle Aybar'ın genel başkanlığından sonra, "Osmanlı sosyalist fırkasından bu yana bütün sol hareketlerin mirasçısı"⁵⁷ konumuna yükselen parti, "1960 öncesinin sol birikiminin hemen hemen tümünün katılım ve desteğini sağlamıştır."⁵⁸ 1950 sonrasında kurulan Demokrat İşçi Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Vatan Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi'nin kurucuları ve/veya üyeleri, TİP'in kurulması ile birlikte TİP'e katılmışlardır.⁵⁹ "Denilebilir ki, 1960'ların ilk yarısında Türkiye'de emeğin kurtuluşundan, kararlı bir anti-empyralist mücadeleden, sosyalist bir toplum perspektifinden yana ne potansiyel varsa bu TİP içinde ve çevresinde toplanmıştır."⁶⁰ Dolayısıyla içerisinde solun her fraksiyonundan izleri görmek mümkündür. "Türk soluna bir çeşit laboratuvar vazifesini"⁶¹ gören

⁵⁴ Sadun Aren, a.g.e., s.33.

⁵⁵ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.1, a.g.e., s.212.

⁵⁶ TİP'in İzmir'de toplanan 1. Büyük Kongre sonrasında yine bir takım değişikliklerle yeniden hazırlanan tüzüğün 2. maddesinde, partinin karakteri şöyle ifade ediliyordu: "MADDE 2-Partinin karakteri: Türkiye İşçi Partisi Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (İrgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve ücretlilerin, zanaatkârların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların) kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatıdır." Bkz. *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü*, Ankara, Başnur Matbaası, 1965, s.3. TİP'in 1968 yılında düzenlenen 2. Olağanüstü Büyük Kongre'sinden sonra, parti karakterini şu şekilde belirlemiştir: "Türkiye İşçi Partisi, Türkiye işçi sınıfının ve onun, bilime dayanan, tarihi ve demokratik öncülüğü etrafında toplanmış, onunla kader birliğinin bilinç ve mutluluğuna varmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (İrgatların, topraksız ve az topraklı köylülerin, zanaatkârların, küçük esnafın aylıklı ve ücretlilerin, dar gelirli meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve aydınların) kanun yolundan iktidara yürüyen demokratik, bağımsız, sosyalist siyasal örgütüdür." Bkz. "T.İ.P. 2. Olağanüstü Büyük Kongresi Kararları", *TİP Haberleri*, S.25, 1 Ocak 1969, s.5. Görülüşü üzere, tüzükte yapılan değişikliklerle, TİP'in sosyalist karakterde bir parti olduğu ifade edilmiştir.

⁵⁷ Uğur Mumcu, *Aybar İle Söyleşi, Sosyalizm ve Bağımsızlık*, Ankara, Tekin Yayınevi, 1986, s.53.

⁵⁸ Orhan Silier, "Tip'in 1961-1971 Dönemi Üzerine Bazı Tezler", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s.2159.

⁵⁹ Nihat Sargın, *TİP'li Yıllar 1961-1971, Anılar Belgeler I*, Ankara, Felis Yayınevi, 2001, s.53-54.

⁶⁰ Orhan Silier, a.g.m., s. 2159.

⁶¹ Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.359.

parti, "bir yandan Türk siyasal hayatında o güne kadar var olan boşluğu sosyalist bir parti olarak doldurup, sosyalistler için birleştirici bir alan oluştururken, diğer yandan özellikle 1970'lerde Türkiye'de sol harekete damgasının vuran bölünmelerin ve hizipleşmelerin temelini hazırlamıştır."⁶²

Parti tabanındaki bu çeşitlik yansımalarını, parti üst yönetiminde de göstermiştir. Aybar, TİP'in yönetimini paylaşan üç ana grubu, sendikacılar, doğulular ve sosyalist aydınlar olarak saymıştır.⁶³ Bu üç grup içerisinde özellikle aydınların durumu daha karışıktır. "TKP geleneğinden gelmeyen ve Batı'daki ülkelerin yasal sınıf partilerini kendilerine örnek alan Marksist aydınlar; ilerici ancak Marksist olmayan ve partinin sosyalistleşme sürecinde giderek kopan aydınlar; TKP geleneğinden gelen, Marksizm bilgileri ve deneyimleri görece yüksek ve yasal bir sol örgütün önemine inanan aydınlar-bunlardan bir bölümü 1960 öncesi yıllarda mahkûmiyetleri nedeniyle, siyasi Partiler Kanunu uyarınca TİP'e üye olmayıp ancak dışarıdan destek verebiliyorlardı-, militan öğrenciler vs."⁶⁴

TİP'in devraldığı sol mirasın çeşitliliği, tabandaki ve üst yönetimdeki farklı sol anlayışları bir arada düşününce, partinin soldaki konumunu tayin etmek biraz sıkıntılı bir çabaya dönmektedir. Burada bize yol gösterici olacak olan TİP'in programları ve yedi yıl boyunca parti genel başkanlığını yapmış Mehmet Ali Aybar'ın görüşleridir. Aybar'ın görüşleri, özellikle "güler yüzlü, hürriyetçi, Türkiye'ye özgü sosyalizm tezi", parti içerisinde çokça eleştirilmiş olmakla birlikte, TİP'in teorik çatısını oluşturması bakımından önemlidir. TİP'in görüşlerini incelerken Aybar'ın, Türkiye'ye özgü sosyalizm tezi eksen olarak kabul edilmiştir. Bunun nedeni ise, hem TİP'in sosyalist bir parti olarak konumlanmasının Aybar zamanına denk düşmesi, hem de Aybar'ın partinin 10 yıllık tarihinin yedi yılı gibi hiç de azımsanamayacak bir bölümünde partiye genel başkanlık yapmış olmasıdır.

⁶² Aylin Özman, "Mehmet Ali Aybar: Sosyalist Solda 40'lardan 90'lara Bir Köprü", *Toplum ve Bilim*, S.78, (Güz 1998), s.141.

⁶³ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.3, İstanbul, BDS Yayınları, 1988, s.66.

⁶⁴ Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.3.

Marksizm, genel hatlarıyla TİP tarafından benimsenmekle birlikte⁶⁵, parti Marksizm'le, kendi görüşleri arasında, Türkiye'nin kendine özgü, tarihsel ve sosyal koşullarından kaynaklanan bir ayrım olduğunu da dile getirmiştir. Aybar'ın, Türkiye'ye özgü sosyalizm tezinde somutlaşan bu ayrım, tek bir sosyalizm reçetesi olmadığı, her ülkede sosyalizmin Marksizm'in temel ilkelerinden hareketle, fakat o ülkenin koşullarına göre yeniden yazılabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Aybar, "Sosyalizmin Türkiye'ye özgü tarih koşulları içindeki uygulanışına ve bu koşullarla, bu koşullar içindeki uygulanışın teoride değerlendirilmesinden meydana gelen Türkiye'ye özgü sosyalist teoriyeylem sistemine Türkiye Sosyalizmi " adını vermektedir.⁶⁶ Türkiye Sosyalizmi, "Marksizm'in Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin tarihsel gerçeklerine göre yorumu" olup, bağımsızlık, Türkiye Sosyalizminin "vazgeçilmez temel ilkesi" olarak kabul edilir.⁶⁷ Bağımsızlık vurgusunu, anti-emperyalizm ve anti-kapitalizmle birlikte işleyen parti için, Türkiye Sosyalizmi, anti-kapitalizm ve anti-emperyalizmi bir potada eriten bir sosyalizmdir. Türkiye gibi, geri kalmış bir ülkede, kapitalizmle mücadele etmek için, emperyalizmle mücadele etmek şarttır. "Sosyalizmi önce Türk Sosyalizmi olarak" düşündüklerini belirten Aybar, "Türkiye'de sosyalizmi kendi görüş(leriyle), kendi şartları... içinde, kendi elleri..., kendi kafaları..." ile kuracaklarını belirtir.⁶⁸

Bu bağlamda diğer sosyalist ülkelerde sosyalizmin ortaya çıkış biçimi, Türkiye için zorunlu bir uygulama biçimi olarak kabul edilmez. TİP'in özellikle, o dönemde Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin somutlanış biçimi olarak Leninizm'e karşı, oldukça tepkili olduğunu söyleyebiliriz. Leninizm, sosyalizmi kişi diktatörlüğü ile bağdaştırdığı gerekçesiyle, TİP tarafından eleştirilir. "Başta SSCB" olmak üzere, "sosyalist ülkelerin hiçbirinde Sosyalist demokrasi kurulamamış ve hepsinde partiyi ve devleti yöneten bir bürokrasi ortaya çıkmıştır.⁶⁹ "Sovyet Modeli önce 3. Enternasyonal aracılığı ile ve İkinci Dünya Savaşı'nda ise, Sovyetlerin

⁶⁵ Behice Boran, TİP'in 1964 kongresi sonrası hazırlanan programı ve tüzüğüyle, "Marksist bir kimlik" kazandığını belirtirken, Aybar da TİP programını "Marksizm'den hareketle, tarihimizden, kaynaklanan koşulları da göz önünde bulundurarak" hazırladığını ifade etmiştir. Bkz. Uğur Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, Ankara, um:ag Vakfı Yayınları, 1997, s.46. ve Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.3, a.g.e., s.119.

⁶⁶ Mehmet Ali Aybar, "İkinci Milli Kurtuluş Mücadelesi Bayrağını Partimiz Taşıyor", *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm Seçmeler:1945-1967*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1968, s.504.

⁶⁷ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.3, a.g.e., s.73.

⁶⁸ Mehmet Ali Aybar, "Bağımsızlık Türkiye Sosyalizminin Vazgeçilmez Unsurudur", *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm Seçmeler:1945-1967*, a.g.e., s.496.

⁶⁹ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* C.3, a.g.e., s.131.

işgalindeki ülkelere dayatılarak, gerçekleşen biricik model haline gelmiştir.”⁷⁰

Bir taraftan Marksizim’in genel ilkelerini kabul eden ancak onu olduğu gibi kabul etmeyen, öte taraftan Leninizm’e karşı deyim yerindeyse cephe alan TİP’in, sosyal demokrasiye karşı tutumu da mesafelidir. Parti, kendisini hiçbir zaman sosyal demokrat bir parti olarak görmemiştir. Aybar’a göre sol demek, sosyalizm demektir, “solla sosyalizm eş anlamlı sözcüklerdir.”⁷¹ Bütün bunları bir araya getirince Belgenin, “TİP dünya üstüne çok fazla örneğine rastlanmayan bir partiydi: örneğin ‘sosyal demokrat’ bir işlevi kesinlikle reddediyordu; üyelerinin bir kısmı, etkili üyelerinin önemli çoğunluğu genel olarak Marksist’ti; ama Komintern geleneğinden gelen bir Komünist parti gibi de değildi... legaliteye göre belirlenmiş yapısının yanına, ‘altına’ v.b. illegal bir başka yapı (örneğin hücre sistemi türünden), korunmaya yönelik bir başka yapı eklemedi. Batıdaki sol örgütlerle kıyasladığımızda TİP’in bu örgütlenmesiyle Komünistlerden çok sosyal demokratlara, ideolojisiyle de sosyal-demokratlardan çok Komünistlere yaklaştığını söyleyebiliriz. Bütün bunların, Leninist olmayan bir Marksizmden kaynaklandığı da ileri sürülebilir.”⁷² yorumu haklılık kazanmaktadır.

Ancak bu yoruma Kemalizm unsurunu da eklemek gerekir. “1961-1971 döneminde TİP’in ideolojik platformunu en geniş anlamda Marksizm ile Kemalizm’in bileşimi olan kavram, düşünce, yaklaşım ve politikalar oluşturmuştur.”⁷³ TİP’in Türkiye’ye özgü sosyalizm tezinin Marksizm’in yanı sıra Kemalizm’den de etkilenmiş olduğu daha ilk bakışta görülür. TİP’in anti-emperyalizm vurgusunun esin kaynağı Kemalizm’dir. TİP, anti-emperyalizmle birlikte, anti-kapitalizmi de Marksizm’in yanı sıra, Kemalizm’e dayandırmak eğilimindedir. Kurtuluş Mücadelesi’ni, anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir hareket olarak değerlendiren parti⁷⁴, çeşitli gerekçelerle yarım kalan bu hareketin, kendileri öncülüğünde açılacak II. Kurtuluş Mücadelesi ile tamamlanacağı, böylelikle Türkiye’nin sosyalizme geçeceği düşüncesindedir. Politikalarını Kemalizm’e dayandırmanın, TİP’e bir meşruiyet temeli sağladığı da şüphe götürmez bir gerçektir.

⁷⁰ Mehmet Ali Aybar, *Neden Sosyalizm*, İstanbul, Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm Yayınları, 1987, s.190.

⁷¹ Uğur Mumcu, *Aybar İle Söyleşi*, *Sosyalizm ve Bağımsızlık*, a.g.e., s.42.

⁷² Murat Belge, *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek*, İstanbul, Birikim Yayınları, 1989, s.38.

⁷³ Orhan Silier, a.g.m., s.2159.

⁷⁴ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.3, a.g.e., s.83.

Sonuç olarak, Kemalizm'de anti-kapitalist, anti-emperyalist bir ruh bulan TİP'in bu ruhu, Marksizmin genel ilkeleriyle sentezleyerek, Türkiye koşullarına uygun bir sosyalizmin kurulabileceğini savunan ve sosyalist solda yer alan bir parti olduğunu söyleyebiliriz.

2- TİP'in Ekonomik Görüşleri

TİP, Türkiye'de kapitalist üretim aşamasından sosyalist üretim aşamasına geçişi ve bu geçiş için uygun zemini hazırlamayı hedeflemiş bir partidir. TİP'e göre emperyalizmle mücadele ve sosyalizme geçiş, madalyonun iki yüzüdür.⁷⁵ TİP için, "Emperyalizme, kapitalizme karşı savaşılan ve toplum düzenini emeğe dayandıran bir rejim sosyalist bir rejimdir."⁷⁶ Dolayısıyla partinin ekonomik alandaki görüşleri, genel anlamda bir kapitalizm ve onunla bağlantılı olarak emperyalizm eleştirisine dayanır.

TİP'e göre "Kapitalizm, üretim araçlarının bir azınlığın elinde biriktiği ve büyük çoğunluğun yaşaması için bu azınlığa emek gücünü' satmak mecburiyetinde olduğu bir sistemin adıdır."⁷⁷ Türkiye'de "derebeylik kalıntısı bir tarım temeli üzerine aşılana gelişmemiş bir kapitali(st)"⁷⁸ üretim biçimi hâkimdir. "Toplumun can damarları, büyük toprak sahipleri ile yabancılara aracılık eden bir ticaret burjuvazisinin elindedir. Sanayi burjuvazisi bağımsız bir kişilik ve üstünlük kazanmamıştır. Ekonomimizin kimi dalları oransızca gelişmiş, kimi dalları hiç gelişmemiştir. Genel manzara: bağımlı, ufku kapalı, dengesiz, geri kalmış bir ekonomi(dir)"⁷⁹ Bu koşullar altında, Türkiye'nin kendisini "bağımlı tutan iktisadi sistem" olan "kapitalist yoldan", "özel teşebbüs eliyle" kalkınması mümkün değildir.⁸⁰

TİP'in bu olguyu ortadan kaldırmak için önerdiği çözüm, "emekçiler" in önderliğinde, "kapitalist olmayan kalkınma yolu" nun

⁷⁵ Mehmet Ali Aybar, "Türkiye Sosyalizmi", *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, a.g.e., s.659.

⁷⁶ Mehmet Ali Aybar, "Kurtuluş Savaşı", *Atatürkçülük Nedir* içinde, İstanbul, İleri Yayınları, 2003, s.287.

⁷⁷ Ferruh Bozbeyle, *Kalkınma ve Planlama*, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Millet Meclisinde Müzakeresi Sırasında Yapılan Konuşmalar, İkinci Kitap, C.3, İstanbul, Ak Yayınları Limited Şirketi Neşriyatı, 1970, içinde Sadun Aren'in konuşması, s.328.

⁷⁸ *Türkiye İşçi Partisi Programı*, İstanbul, Ersa Matbaacılık, 1964, s. 57.

⁷⁹ Mehmet Ali Aybar, "Emekçilerin İnsanca Yaşaması Gerekir", *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm Seçmeler:1945-1967*, a.g.e., s.220.

⁸⁰ Mehmet Ali Aybar, "Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın Konuşması", *Yaşasın Emekçiler, Yaşasın Türkiye, Türkiye İşçi Partisi 10 Ekim 1965 Millet Vekili Seçimi Radyo Konuşmaları*, Ankara, Sosyal Adalet Yayınları, 1965, s.9.

kurulmasıdır.⁸¹ Parti, "kapitalist olmayan" yolu, "halk yararına işleyen", "kamu sektörünün ağır bastığı planlı karma ekonomi sistemi" olarak tanımlamakta, bu sistemin, "toplumcu düzenin temellerini hazırlayacak ve toplumcu düzene götüren bir köprü ödevi"⁸² göreceğini belirtmektedir.

TİP için, "kapitalist olmayan" kalkınma yolu, bir "düzen değişikliği"ni içermektedir. CHP de, ortanın solu ve demokratik sol söylemlerini bir "düzen değişikliği" olarak topluma sunmuştur. Ancak CHP'nin düzen değişikliği, kapitalizm içi bir düzenleme değişikliğini içerirken, TİP'in düzen değişikliği, bir üretim biçiminden diğerine geçiş ifade etmektedir. Daha açık bir deyişle, "TİP düzen değişikliği derken açık-seçik Türkiye'yi ... komprador rejiminden kurtarmak ve kapitalist olmayan yoldan hızla, mümkün olduğu kadar hızla, imkanların verdiği hızla geçirmek suretiyle, Türkiye sosyalizmine ulaştırmayı kasted(mektedir)."⁸³

Partinin, kapitalist olmayan kalkınma yolu ile sosyalizmi kastettiği açıktır. Ancak TİP, Türkiye koşullarında doğrudan bu terimi kullanmaktan çekinmiş, onun yerine dolaylı bir anlatımı tercih etmiştir. Sosyalizmle, karma ekonominin bağdaştırılması da ayrıca, çelişkili görünmektedir. Ancak TİP'in sözünü ettiği karma ekonomiden, devlet sektörünün büyük ağırlıkta olduğu ve özel sektörün gün geçtikçe küçüldüğü bir yapının anlaşılması gerekir. Daha doğrusu, TİP'in bahsettiği karma ekonomiyi, büyük çaplı devletleştirme/ kamulaştırma, millileştirme ve toprak reformunu içeren, bunun yanında toplum hayatının düzenli bir biçimde işleyebilmesi için, bazı küçük alanlarda özel girişime izin verilen bir model olarak okumak mümkündür. Bu haliyle TİP'in Türkiye için uygun gördüğü karma ekonomi, kapitalist ülkelerde uygulanmakta olan karma ekonomilerden farklıdır. Yukarıda adı geçen, devletleştirme/kamulaştırma, millileştirme ve toprak reformu, partinin Türkiye'de sosyalizmi tesis etmek için uygun gördüğü araçlardır.

a-Devletleştirme

İlk olarak, partinin devletleştirme ve kamulaştırma ifadelerini yer yer eş anlamlı olarak kullandığı belirtilmelidir.⁸⁴ Çünkü TİP,

⁸¹ Mehmet Ali Aybar, "Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın Konuşması", a.g.m., s.9.

⁸² Mehmet Ali Aybar, "Hedef Sosyalizmdir", **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm**, a.g.e., s.392.

⁸³ Mehmet Ali Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, C.3, a.g.e., s.191.

⁸⁴ "... Türkiye İşçi Partisi ancak büyük teşebbüslerin kamulaştırılmasını ister...büyük özel teşebbüslerde daima kamu hizmeti, dolayısıyla devletleştirilmelerinde kamu yararı vardır." Bkz. **Türkiye İşçi Partisi Meclis Grubu Adına Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın 1967 yılı**

devletleştirmeyi, üretim araçlarının mülkiyetinin halkın, yani işçi sınıfı ve emekçi halk kitlelerinin eline geçmesi çerçevesinde, bir kamulaştırma mantığı ile algılamaktadır. TİP'in devletleştirmeden beklentisi, diğer sosyalist ülkelerdeki devletleştirme sonucunda ortaya çıkan manzaradan çok farklıdır. Partiyeye göre başta Sovyetler Birliği olmak üzere, sosyalist sisteme geçmiş ülkelerde devletleştirme, bir bürokratik diktatörlüğü de beraberinde getirmiştir. Sosyalizmin demokratik bir biçimde, yani işçi sınıfı ve emekçi halk kitlelerinin iradesiyle kurulamamış ve işletilememiş olması, bunun en birincil sebebidir. "Sovyet devrimi Sosyalizmin demokrasisiz kurulamayacağını kanıtlamıştır"⁸⁵ Yaşanan tecrübeler, "(a)rtık değerın sömürüye dönüşmemesi için, artık değeri yaratan işçinin, artık değerin neredede kullanılacağını belirlemesi gerek(tiğini ortaya koymuştur.) İşçiler söz ve karar sahibi değillerse, sömürü sürecektir."⁸⁶ TİP, sosyalizmin yozlaşmasına yol açan bu süreçten kaçınılması için, sosyalist demokrasinin hâkim kılınması gerektiğini hararetle savunmuştur. Dolayısıyla TİP için devletleştirme, ancak halkın öznesini oluşturan işçi sınıfı ve emekçi halk kitlelerinin bu üretim araçları üzerinde söz sahibi olması durumunda anlamlıdır.

TİP ilke olarak, "devletleştirilmesinde kamu hizmeti ve kamu yararı niteliği" taşımayan, "orta ve küçük teşebbüsler"⁸⁷ dışındaki bütün alanlarda, devletleştirmeden yanadır. Buradan hemen özel sektöre bırakılacak alanların, kamu hizmeti ve kamu yararı ile çelişmeyen orta ve küçük teşebbüsler olduğu sonucunu çıkartabiliriz. Bir örnek vermek gerekirse, "Mahalledeki bakkalın ve aktarın devletleştirilmesinde bir menfaat bulunm(amaktadır)."⁸⁸

bütçesi üzerinde 27 Şubat 1967 günü Millet Meclisi kürsüsünden yaptığı konuşma, Ankara, Ankara Basım ve Ciltevi, 1967, s. 17. "Bunun için ulusal ekonominin kilit noktalarındaki üretim ve değiş tokuş araçları elbet kamulaştırılacaktır..." Bkz. Uğur Mumcu, *Aybar ile Söyleşi, Sosyalizm ve Bağımsızlık*, a.g.e., s.193. "TİP ancak büyük teşebbüslerin kamulaştırılmasını ister... orta ve küçük teşebbüslerin devletleştirilmesini de düşünmemektedir." Bkz. Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.3, a.g.e., s.92.

⁸⁵ Mehmet Ali Aybar, *Neden Sosyalizm*, a.g.e., s.130.

⁸⁶ Uğur Mumcu, *Aybar ile Söyleşi, Sosyalizm ve Bağımsızlık*, a.g.e., 61.

⁸⁷ Türkiye İşçi Partisi Meclis Grubu Adına Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın 1967 yılı bütçesi üzerinde 27 Şubat 1967 günü Millet Meclisi kürsüsünden yaptığı konuşma, a.g.e., s. 17.

⁸⁸ Mehmet Ali Aybar, "Geçek Demokrasiyi Emekçi Halk Yığınları Kuracaktır", *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm Seçmeler:1945-1967*, a.g.e., s.206.

“(B)üyük özel teşebbüslerde daima kamu yararı”⁸⁹ olduğunu dile getiren parti, büyük teşebbüslerin mutlak surette devletleştirme kapsamına alınacağını belirtmektedir.“(D)ış ticaret, bankacılık ve sigortacılık ilk ağızda devleştirilecek”⁹⁰ alanlar olarak sayılmaktadır. Bunun dışında, “(u)lusal ekonominin kilit taşı durumunda olan üretim ve dolaşım araçları(nın) önem derecelerine göre bir sıraya konarak devletleştirilecekleri), daha kurulmamış, fakat ileri ve tam bağımsız bir toplum olmak için kurulması gereken ağır endüstri kolları(nın) da Devlet eliyle kurulu(p), Devlet malı olarak Devlet eliyle işle(tilecekleri)”⁹¹

ifade edilmektedir.

Ekonomide büyük oranda devletleştirmeden yana bir görüşü savunan TİP, bununla birlikte, mülkiyete karşı değildir. TİP’in mülkiyet hakkı karşısında takındığı bu tutumu programında ve seçim bildirgelerinde görmek mümkündür. Parti, mülkiyet ve miras hakkının ancak “kamu yararı” göz önünde bulundurularak, kanunlar aracılığıyla sınırlandırılabilen güvencesini vermiş, ⁹² “(v)atandaşların yarına güvenle bakabilmeleri, insanca yaşayabilmeleri için mal, mülk, ev bark sahibi olmalarını zorunlu” gördüğünü, “yokluk içinde yaşayan vatandaşı bir eve kavuşturmak, ihtiyaç duyduğu malları yeteri kadar tüketecek duruma” getirmenin “başlıca amaç”ları olduğunu ilan etmiştir.⁹³

TİP’in mülkiyete değil fakat büyük üretim araçlarının özel mülke ait olmasına karşı çıkmaktadır. TİP, büyük üretim araçlarının –ama bütün üretim araçlarının değil- özel mülke ait olması ile sömürü arasında kurduğu ilişkiden dolayı böyle bir tutum sergilemektedir. Büyük üretim araçlarının, özel kişilerin mülkü olarak işletilmesi, “insanın insanı sömürmesine yol açmaktadır; halk kitlelerinin mal mülk edinmesine engel olmaktadır.” Parti, büyük özel teşebbüsleri kapsayacak devletleştirme ile özel teşebbüsün büyük üretim araçlarına sahip olma temelinde kurmuş oldukları sömürü mekanizmasına son verilebileceğini

⁸⁹ Türkiye İşçi Partisi Meclis Grubu Adına Genel Başkan Mehmet Ali Aybar’ın 1967 yılı bütçesi üzerinde 27 Şubat 1967 günü Millet Meclisi kürsüsünden yaptığı konuşma, a.g.e., s. 17.

⁹⁰ Behice Boran, “Türkiye İşçi Partisi Merkez Yürütme Kurulu Üyesi Behice Boran’ın Konuşması”, Yaşasın Emekçiler, Yaşasın Türkiye, Türkiye İşçi Partisi 10 Ekim 1965 Millet Vekili Seçimi Radyo Konuşmaları, Ankara, Sosyal Adalet Yayınları, 1965, s.65.

⁹¹ “Türkiye İşçi Partisi Bildirisi”, Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm Seçmeler:1945-1967, a.g.e., s.192.

⁹² Türkiye İşçi Partisi Programı, a.g.e., s.82.

⁹³ Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi, İstanbul, Yenilik Matbaası, 1965, s.19.

savunmuştur. Partinin, "vatandaşı daha çok mal mülk sahibi etmek" ⁹⁴ amacıyla olduğunu belirtmesi de, TİP'in asıl sorunun büyük sermaye ile olduğunu ispatıdır.

Burada da CHP ile TİP arasında temel bir yaklaşım farkını görmek mümkündür. CHP, devletçiliğin bir noktadan sonra halk zararına işleyen bir dikta yönetimine yol açabileceği kaygısıyla, kamu sektörü ve özel sektörün dışında üçüncü bir alan olarak gördüğü halk sektörünü kurmak ve yaygınlaştırmaktan yanaydı. Devletçiliğe bile temkinle yaklaşan CHP, devletleştirmenin adından dahi bahsetmiyordu. Oysa TİP için devletleştirme, kapitalist olmayan kalkınma yolunu kurmanın en önemli araçlarından birisini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, CHP'nin halk sektörü ile mülkiyeti tabana yaymak projesinin bir başka açıdan yansıması, TİP'in devletleştirme/kamulaştırma yaklaşımında aranabilir. Şöyle ki, TİP büyük sermayenin üretim araçları üzerindeki mülkiyetini devleştirip/kamulaştırmak suretiyle, işçi sınıfı ve emekçi halk kitlelerinin mülkiyetini artırmayı, yani mülkiyeti tabana yaymayı hedeflemiştir. Ancak kaçırılmaması gereken önemli bir nokta vardır: CHP, halk kitlelerinin, deyim yerindeyse kendi yağlarıyla kavrularak, kendi sermaye kaynaklarıyla ekonomik ve siyasi alanda gelişebileceklerini vurgularken, TİP bu konuda daha radikal bir çözüm önerisi getirmiştir. Sömürüye dayanan kapitalist üretim ilişkileri dâhilinde halk kitlelerinin kendi kendilerine ekonomik ve siyasi güce kavuşması mümkün değildir. TİP'in söyleminde işçi sınıfı ve emekçi halk kitleleri, ancak büyük sermayenin üretim araçları üzerindeki tekeli devralması ile yani devletleştirme ile bu güce erişebileceklerdir. Bunun da büyük sermaye yönlü bir kaynak aktarımı anlamına geldiği açıktır.

b-Millileştirme

TİP için millileştirme, devletleştirmeden ve dolayısıyla kapitalist üretim biçiminin tasfiye edilmesinden bağımsız olarak düşünülemez. Çünkü özü itibarıyla millileştirme, emperyalist büyük sermayenin üretim araçları üzerindeki tekeli ortadan kaldıracı bir araçtır. TİP için "millileştirme" bir yönüyle emperyalizmle mücadelenin somutlaştırılmasını, diğer yönüyle de iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesi için gereken zemini hazırlamayı ifade etmektedir. Aslında TİP için, iki hedef arasında zincirleme bir neden-sonuç ilişkisi vardır: İktisâdi kalkınma, emperyalizmle mücadelenin, yani sosyalizme geçişin

⁹⁴ Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi (1965), a.g.e., s.19. Aynı ifadeler, 1969 Seçim Bildirisi'nde de yer almıştır. Bkz. Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi, İstanbul, Çınar Matbaası, 1969, s.14-15.

ön şartıdır. Aynı şekilde, Türkiye gibi geri kalmış ülkelerde, iktisadi kalkınma için emperyalizmle mücadele etmek gerekmektedir.

Toplumdaki temel çelişkiyi esas olarak, emperyalist güçler ve onun yerli bağlaşıkları olan yerli sermaye sınıfı ile işçi sınıfını da kapsayan tüm emekçi halk kitleleri arasında kuran TİP⁹⁵, yabancı özel sermayenin mülkiyetinde olan işletmelerin millileştirilmesi yoluyla emperyalist güçleri bertaraf etmeyi, böylelikle de emekçi halk kitlelerini egemen kılmayı amaçlamaktadır. Emperyalist güçlerin ve onların yerli bağlaşıklarının hâkimiyetinin kırılması, aynı zamanda kapitalist üretim biçiminden sosyalist üretim biçimine geçişi sağlayıcı bir tedbir olarak da karşımıza çıkmaktadır. TİP bu düşüncesini, yukarıda bahsi geçen, emperyalizmle mücadele aynı zamanda sosyalizme geçiş için de bir mücadeledir anlayışına dayanmaktadır.

İkinci olarak, TİP'e göre, yabancı özel sermayenin, "yerli sanayimizin kurulup gelişmesini önleyen başlıca unsur"⁹⁶ olması, kalkınmayı engelleyici nedenlerden birini oluşturmaktadır. TİP, sonuçları itibariyle benzer etkiler yarattığı gerekçesiyle Türkiye'nin Ortak Pazar'a üyeliğine de, karşı çıkmaktadır. Parti, yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişini kolaylaştırdığı, yerli sanayinin yurtdışına çıkışını serbest bıraktığı, gümrükleri ortadan kaldırarak yerli sanayiye sanayileşmiş ülkelerinin rekabeti karşısında korumasız bıraktığı için, Ortak Pazar'ı, emperyalizmin devamını sağlayıcı ve iktisadi kalkınmayı engelleyici bir unsur olarak değerlendirmektedir. TİP'e göre, "bütün bu iktisadi mahsurlarına rağmen geçmiş iktidarların Ortak Pazar'a girmekte bunca ısrar göstermeleri, Türkiye'nin bugünkü sosyal yapısını, yani toprak ağalarının ve kapkaççı sermaye çevrelerinin nüfuz ve hakimiyetini teminat altına almak ve toplumcu bir gelişme yolunu kapatmak düşüncesi(nden)"⁹⁷ kaynaklanmaktadır.

Bu sebeplerle parti, iktidara gelince yabancı özel sermayenin mülkiyetinde bulunan üretim araçlarını millileştirmeyi ve Ortak Pazar'dan çıkmayı planlamaktadır.⁹⁸ Bu kapsamda TİP, mevcut sermayeyi teşvik kanununu yürürlükten kaldırmayı, ⁹⁹yine yürürlükte olan Petrol kanununun yürürlükten kaldırılıp, verilen imtiyazların geri

⁹⁵ Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1992, s. 183.

⁹⁶ *Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi (1965)*, a.g.e., s.9.

⁹⁷ *Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi (1965)*, a.g.e., s.10.

⁹⁸ *Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi (1965)*, a.g.e., s.9. Mehmet Ali Aybar, "Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın Konuşması", a.g.m., s.13.

⁹⁹ *Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi (1965)*, a.g.e., s.9.

alınmasını önermektedir.¹⁰⁰ Yapılacak bu hukuki ve ekonomik düzenlemelerle, "petrol ve madenlerimiz(in) iç ve dış sömürücünün elinden kurtarıl(arak)",¹⁰¹ "millet malının millet eliyle millet yararına işletilmesi"nin¹⁰² sağlanacağı belirtilmektedir.

Millileştirme, yabancı büyük sermaye sınıfından, emekçi halk kitlelerine bir kaynak aktarımını içermektedir. Çünkü TİP, millileştirilen alanların devletleştirilmesini öngörmektedir. Bu yüzden, millileştirmeden beklenen fayda, devletleştirmeye benzerdir; büyük sermayenin ekonomik ve dolayısıyla siyasi gücünü kırarak, bu gücü emekçi halk kitlelerine vermek, böylelikle de sosyalist üretim aşmasına geçiş için uygun, sosyo-ekonomik, siyasi ortamı yaratmak.

c-Toprak Reformu

Toprak reformu, köylerde sosyalizme geçiş için uygun zemini yaratacak bir araç olması bakımından TİP için önemlidir. Yapılacak bir toprak reformu neticesinde, hem köylerde siyasi bilincin oluşturulması, hem de büyük toprak sahiplerinin üretim aracı olan büyük toprakların köylüye aktarımının sağlanarak, büyük sermayenin köylerdeki ekonomik ve siyasi gücünün kırılması hedeflenmiştir. Toprak reformunun, ayrıca iktisadi kalkınmaya hız verici bir yönü de vardır.

Parti, şehirlere kıyasla çok daha kötü olan köylerdeki şartların, "kurulu sömürücü ve gerici düzenin korkunçluğunu, kötülüğünü çok daha kolayca icra etmesine elverişli"¹⁰³ bir ortam hazırladığını düşünmektedir. TİP "emek karşılığı olmıyan gelirlerin ortadan kaldırılması(nı), sosyal adaleti sağlamanın birinci ve en önemli adımı"¹⁰⁴ saydığından, bu tipte gelir sağlayanlar arasında yer alan büyük toprak sahiplerini de, sosyal adaleti ortadan kaldırııcı bir unsur olarak görmektedir. Bu sebeple parti için, köklü bir toprak reformu yapılması, "(e)mperyalizmin yurt içindeki işbirlikçilerin politik gücünü kırma(ya)"¹⁰⁵ yönelik tedbirlerden birisidir. Toprak reformu sayesinde "toprak ağalarının yoksul köylü vatandaş ve genellikle memleket

¹⁰⁰ Mehmet Ali Aybar, "Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın Konuşması", a.g.m., s.13.

¹⁰¹ Mehmet Ali Aybar, "Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın Konuşması", a.g.m., s.13.

¹⁰² Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi (1965), a.g.e., s.10.

¹⁰³ Mehmet Ali Aybar, "Emek Zafere Ulaşacaktır", Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm Seçmeler:1945-1967, a.g.e., s.214.

¹⁰⁴ Ferruh Bozbeyleli, Kalkınma ve Planlama, a.g.e., içinde Sadun Aren'in Konuşması, s.335.

¹⁰⁵ Türkiye İşçi Partisi II. Büyük Kongresi, Alınan Kararlar ve Yapılan Seçimlerin Sonuçları, Malatya, Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi (20-24 Kasım 1966), s.4.

politikası üzerindeki antidemokratik, tutucu ve gerici nüfuz ve hakimiyetleri sona erdirilecektir.”¹⁰⁶

Bunun dışında, toprak reformunun gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin iktisadi kalkınmasıyla da doğrudan ilişkilidir. “Çünkü tarımda üretimin artırılması sanayileşmemize destek olacağından başka işsizliğin kısmen önlenmesi de gene toprak ve tarım reformlarının bir an önce gerçekleştirilmesi zorunlu kılar.”¹⁰⁷

Yasallığa daima dikkat etmiş olan parti, Anayasa'nın, “toprağın ağadan alınıp yoksul köylüye verilmesini emret(tiğini)”¹⁰⁸ dile getirerek, toprak reformunu, bir Anayasa buyruğu olarak göstermek istemiştir. Böylelikle de doğrudan mülkiyetin özüne dokunan toprak reformu gibi çetrefilli bir konuda, kendisine meşruiyet sağlamaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra parti, toprak reformunu “demokratik yoldan” gerçekleştireceğini de ilan etmiştir. “Toprak reformu merkezi teknik bir teşkilatın planlaması ve öncülüğü altında ilgili köylü kitlelerinin aktif iştirakiyle demokratik bir şekilde gerçekleştirilecektir.”¹⁰⁹ Bu amaçla, çıkarılacak Toprak Reformu Kanunu'na göre toprak dağıtma komisyonu kuracak olan TİP, “toprak dağıtma komisyonlarının işi sürüncemede bırakmaması için, ağalarla anlaşıp yoksul köylüyü mağdur etmemesi için” bizzat köylüleri teşkilatlandıracağını, köylülerin kendi aralarından seçecekleri “Köy Kurulları”nın, “Devletin uzmanlarıyla işbirliği edece(ğini)” ifade etmiştir.¹¹⁰

CHP'den farklı olarak TİP, hazine arazilerinin yanı sıra özel mülke ait toprakları da toprak reformuna dahil etmektedir “Dağıtılacak topraklar başlıca şu kaynaklardan elde edilecektir. Tavan sınırı aşan büyük özel mülk toprakları, devletin hüküm ve tasarrufu altında olup da işlenmeyen veya büyük mülk sahipleri tarafından işlenmekte olan topraklar, kamu tüzel kişilerinin özel mülkiyetinde olup özel kişilere kiralandığı topraklar.”¹¹¹ Parti, 500 dönümü tavan sınır olarak belirlemiştir.¹¹² TİP, devlet üretme çiftliklerinin topraklarının “rasyonel

¹⁰⁶ Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi (1965), a.g.e., s.13.

¹⁰⁷ Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi (1965), a.g.e., s.13.

¹⁰⁸ (Mehmet Ali Aybar'ın TBMM'de yaptığı konuşma) Millet Meclisi Tutanak Dergisi, (B.7 7.11.1965 O:1), s.173. ve Mehmet Ali Aybar, Türkiye'yi Adalet Partisi Kalkındıramaz, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1965, s. 38.

¹⁰⁹ Türkiye İşçi Partisi Programı, a.g.e., s.89.

¹¹⁰ Behice Boran, “Türkiye İşçi Partisi Merkez Yürütme Kurulu Üyesi Behice Boran'ın Konuşması”, a.g.m., s.64.

¹¹¹ Türkiye İşçi Partisi Programı, a.g.e., s.90.

¹¹² Büyük toprak sahiplerine bırakılacak olan 500 dönümün belirlenmesinde, toprağın kalitesi ve ürünün çeşidi göz önünde bulundurulacaktır. Bkz. Behice Boran, “Türkiye İşçi Partisi

işletme bakımından fazla olan" toprakları dışındaki toprakları reform kapsamı dışında bırakmakta, devlet üretme çiftliklerinin "örnek işletmeler" olarak köylüye sunulacağını söylemektedir.¹¹³

Toprak reformu konusuna yaklaşımında TİP'in CHP'den bir başka farkı, toprak reformunun asıl hedefinin küçük özel mülkiyeti artırmayı hedeflemiyor olmasıdır. Sonuç itibariyle, yapılacak bir reformun küçük mülkiyeti artıracacağı ortadadır. Aslında TİP'in bu konuda bir sıkıntısı da yok değildir. Parti, "(k)üçük toprak mülkiyeti sosyalist iktidarların devamlı baş ağrısı olabilir" mantığından hareketle, sosyalist bir yönetimin toprak reformuna hoş bakmayacağını ya da en azından toprak reformu ile sosyalizm arasında bire bir ilişki kurulamayacağını teslim etmiştir. Ancak buna rağmen yine de "köklü bir toprak reformu"ndan da vazgeçmemiştir.¹¹⁴ Çünkü TİP'in toprak reformu ile asıl olarak hedeflediği, küçük mülkiyeti artırmak değil, yukarıda da belirtildiği üzere, köylülükte bir siyasi dönüşüm gerçekleştirmek ve büyük sermayenin ekonomik gücünü kırmaktır. Parti, toprak reformu sonucunda oluşturulacak olan yeni tarımsal üretim düzeninin, köyde sosyalizme geçişi kolaylaştırıcı bir işlevi olacağını hesaplamıştır. "Başka bir deyişle Parti, tarım kesiminde küçük mülkiyeti güçlendirecek bir toprak reformu anlayışı yerine, büyük ölçekli sosyalist üretim düzenine yönelik bir tarım ve toprak reformunun düşünülmesini öngörmektedir."¹¹⁵

Ancak, yine de, CHP'nin de şevkle benimsediği toprak reformunun, TİP'in amaçları ile ne kadar örtüştüğü şüphelidir. Çünkü her ne kadar TİP, toprak reformu ile küçük köylüyü, büyük toprak ağalarının siyasi ve ekonomik baskısından kurtarıp, onlara siyasi ve ekonomik özgürlük sağlayarak, köyde sosyalizme geçiş için uygun zemini hazırlayabileceğini düşünse de, toprak reformunun küçük köylü üzerindeki baskıyı tamamen ortadan kaldırması mümkün değildir. Çünkü kiracılık ve ortaklık sadece büyük topraklara özgü olmayıp, toprak reformuna dahil olmayan orta büyüklükteki topraklar üzerindeki varlığını sürdürecektir. TİP, bu sorunu, "örnek bir sözleşme" ile çözüme kavuşturmayı istemektedir. "Bu örnek sözleşme ile, asgari süre, azami kira bedeli veya aynı hisse ve her iki tarafın hak ve yükümlülükleri

Merkez Yürütme Kurulu Üyesi Behice Boran'ın Konuşması", a.g.m., s.64. "Sulu tarım yapan bölgelerde ağaların elinde bırakılan toprak, 100 dönüme kadar inebilecektir." Mehmet Ali Aybar, "Anayasa Sosyalizme Açıktır", **Bağımsızlık, Demokrasi ve Sosyalizm**, s.663.

¹¹³ **Türkiye İşçi Partisi Programı**, a.g.e., s.90.

¹¹⁴ Ferruh Bozbeyleli, **Kalkınma ve Planlama**, a.g.e., içinde Sadun Aren'in Konuşması, s.336.

¹¹⁵ Gencay Şaylan, a.g.e., s.43.

açıkça tesbit edilerek ortakçı ve kiracının hakları korunacaktır. Ortakçı veya kiracı, mal sahibi yararına aynı yardım veya onun işlerini karşılıksız görme veya angarya gibi yükümlülükler altında bırakılmayacaktır.”¹¹⁶

Kısacası, toprak reformu demek, “milyonlarla köylü ailesine geçimlerine yetecek kadar toprak mülkiyeti sağlanması”,¹¹⁷ yani mülkiyetin tabana yayılması demektir. Küçük mülkiyet oranının artması sosyalizme geçişi zora sokması açısından TİP’in arzuladığı bir durum değildir. Ancak TİP, mevcut toprak düzenini, Türkiye’nin sosyalizme geçişi önünde bir engel olarak gördüğü için, toprak reformu konusunda sessiz kalamamıştır. Toprak reformunun gerçekleşmesi durumunda beklenen fayda, görülecek zarardan daha büyüktür. Ayrıca, işin içine köylülükte siyasi bilinç oluşturma unsuru da girince TİP toprak reformunu en az CHP kadar ateşli biçimde savunmuştur. Toprak reformu, köylülükte siyasi bilinç yaratıp, toprak ağalarının üretim aracı üzerindeki hâkimiyetini kaldırdıktan sonra, yani uzun vade de TİP’in nihai hedefi ile örtüşecektir.

SONUÇ

CHP ve TİP, 1960-1980 döneminde parlamentoya girmiş iki sol partidir. Biri sosyal demokrat, diğeri sosyalist özellikler gösteren iki partide, iki farklı solun somutlanışını görürüz. Amaçları birbirinden oldukça farklı olan CHP ve TİP, bununla birlikte bazı noktalarda şaşırtıcı bir biçimde, birbirleriyle örtüşürler.

Her şeyden önce he iki parti de, görüşlerinin özgün olduğunu savunmaktadır. Ne CHP demokratik solu sosyal demokrasi olarak adlandırır, ne de TİP, dolayimsız bir biçimde Marksizm’i kabullenir. CHP’ye göre demokratik sol, partinin “Türkiye’nin toplumsal koşullarına göre” oluşturduğu, kendi sol doğrultusunu tanımlar. TİP de benzer bir biçimde Marksizm’in genel ilkelerini kabul etmekle birlikte, sosyalizmi “Türkiye koşullarına göre” yeniden yazmak iddiasındadır. Dolayısıyla CHP ve TİP örneklerinde, her iki farklı solun da, kendi sol anlayışlarını “Türkiye’nin toplumsal koşulları” temelinde yeniden yapılandırma, inşa etme, noktasında birleştiklerini söyleyebiliriz. Ancak şurası da açıktır ki, CHP sosyal demokratlığı hiçbir zaman kabul

¹¹⁶ Türkiye İşçi Partisi Programı, a.g.e., s.95-96.

¹¹⁷ Türkiye İşçi Partisi Meclis Grubu Adına Genel Başkan Mehmet Ali Aybar’ın 1967 yılı bütçesi üzerinde 27 Şubat 1967 günü Millet Meclisi kürsüsünden yaptığı konuşma, a.g.e., s.17.

etmemiş, TİP ise Türkiye koşulları virgülünü koymakla birlikte, kendisini hep sosyalist bir parti olarak görmüştür.

İkinci olarak, CHP ve TİP'in farklı amaçlara ulaşmada kullanmayı düşündükleri araçların, etkileri itibarıyla de bazı noktalarda paralellik taşıdığını söyleyebiliriz. Ortanın solu ve demokratik sol söylemleriyle, sosyal demokrat bir düzeni kurmak isteyen CHP, özellikle halk sektörü projesiyle, toplumda sosyal refahı artırmak ve sosyal adaleti kurmak peşindedir. Toplumun büyük sermaye sınıfını kapsayan küçük bir kesimi dışında, neredeyse tamamına seslenen halk sektörü projesi, özü itibarıyla, mülkiyeti tabana yaymak üzerine odaklanmıştır. TİP ise devletleştirme, millileştirme kapsamında asıl olarak, kapitalist üretim aşamasından sosyalist üretim aşamasına geçişe uygun ortamı hazırlamayı hedeflemekle birlikte, partinin devletleştirme ve millileştirmeye yüklediği özel anlam, sonuç itibarıyla, bu araçların, CHP'nin halk sektörü projesinin amaçlarıyla örtüşmesine neden olmaktadır. Yani, TİP'in sosyalist bir düzene geçişin araçları olarak sunduğu devletleştirme ve millileştirme, tıpkı halk sektörü projesi gibi, mülkiyeti halk kitleleri arasında yaygınlaştırıcı bir etkiye sahiptir. Toprak reformu ise, yine amaçları birbirinden çok farklı olmakla birlikte, her iki partinin de benimsediği bir düzenlemedir.

Ancak, mülkiyeti tabana yaymak, toplumsal refahı artırmak bağlamında aynı kapıya çıkan CHP'nin halk sektörü projesiyle, TİP'in devletleştirme/millileştirme/toprak reformu hedefleri, önemli bir noktada birbirinden ayrılmaktadır. CHP, toplumsal refahtan yeterince nasibini alamayan halk kitlelerini, halk sektörü projesiyle, kendi içinde güçlendirmeyi, bu kitlelerin kendilerine ait tasarruflarını, birikimlerini örgütlü bir biçimde, rasyonel yollardan büyütüp yine kendilerine ama bu sefer daha gelişmiş bir biçimde döndürmeyi hedeflemektedir. Buna karşılık TİP ise, işçi sınıfı ve emekçi halk kitleleri olarak belirlediği halk öznesinin, ancak yerli ve kısmen yabancı büyük sermaye kaynaklı bir transferle kalkınabileceğini düşünmektedir. Burada CHP ve TİP'in iki farklı solda konumlanışlarını belirgin bir biçimde görmek mümkündür. CHP için, halk kitlelerinin kapitalist sistem dâhilinde, biraz örgütlenme, biraz da yönlendirme ile rasyonel işletme teknikleri mantığı içerisinde, ama esas olarak kendi yağları ile kavrulup, ekonomik ve siyasi anlamda güç kazanmaları mümkündür. CHP'ye göre sosyal adaleti sağlamak için, bir sınıftan diğerine kaynak aktarımına hiç gerek yoktur. TİP ise, CHP'den farklı olarak, kapitalist sistem içerisinde, işçi sınıfı ve emekçi halk kitlelerinin ezilmişliğinin sona ermeyeceği düşüncesindedir. Bu

sebeple, işçi sınıfı ve emekçi halk kitlelerine, yerli ve millileştirme sonucunda da kısmen yabancı büyük sermaye sınıfı yönlü kaynak aktarımı yapılması gerekmektedir. TİP'in önerdiği ekonomik modelin gerçekleşebilmesi için, sistemde sosyal sınıfların yapısını etkileyecek ciddi anlamda düzenlemelerin yapılması şarttır.

KAYNAKÇA

- Ak Günlere, Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi, y.y., y.y., 1973.
- Aren, Sadun, TİP Olayı (1961-1971), İstanbul, Cem Yayınevi, 1993.
- Aybar, Mehmet Ali, "Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın Konuşması", Yaşasın Emekçiler, Yaşasın Türkiye, Türkiye İşçi Partisi 10 Ekim 1965 Millet Vekili Seçimi Radyo Konuşmaları, Ankara, Sosyal Adalet Yayınları, 1965, (5-16).
- Aybar, Mehmet Ali, Türkiye'yi Adalet Partisi Kalkındıramaz, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1965.
- Aybar, Mehmet Ali, Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm Seçmeler:1945-1967, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1968.
- Aybar, Mehmet Ali, Neden Sosyalizm, İstanbul, Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm Yayınları, 1987.
- Aybar, Mehmet Ali, Türkiye İşçi Partisi Tarihi, C.1, İstanbul, BDS Yayınları, 1988.
- Aybar, Mehmet Ali, Türkiye İşçi Partisi Tarihi, C.3, İstanbul, BDS Yayınları, 1988.
- Aybar, Mehmet Ali, "Kurtuluş Savaşı", Atatürkçülük Nedir içinde, İstanbul, İleri Yayınları, 2003, (285-291).
- "Başbakan Bülent Ecevit'in Demokratik Sol Forumunda Yaptığı Konuşma", Demokratik Sol Düşünce Forumu, Ankara, CHP Gençlik Kolları Yayınları, 1974, (1-21).
- Belge, Murat, "Türkiye İşçi Partisi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.8, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, (2120-2130).
- Belge, Murat, Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek, İstanbul, Birikim Yayınları, 1989.
- Bila, Hikmet, CHP 1919-1999, İstanbul, Doğan Kitap, 1999.
- Boran, Behice, "Türkiye İşçi Partisi Merkez Yürütme Kurulu Üyesi Behice Boran'ın Konuşması", Yaşasın Emekçiler, Yaşasın Türkiye, Türkiye İşçi Partisi 10 Ekim 1965 Millet Vekili Seçimi Radyo Konuşmaları, Ankara, Sosyal Adalet Yayınları, 1965, (61-66).
- Boran, Behice, Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1992.
- Bozbeyli, Ferruh, Kalkınma ve Planlama, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Millet Meclisinde Müzakeresi Sırasında Yapılan Konuşmalar, İkinci Kitap, C.3, İstanbul, Ak Yayınları Limited Şirketi Neşriyatı, 1970.

- C.H.P.'nin Temel İlkelerinden Devletçilik, Halkçılık, Ankara, C.H.P. Genel Sekreterliği Yayın Bürosu, 1965.
- CHP. XIX. Kurultayı Parti Meclis Raporu, Ankara, Ulusal Basımevi, (18-20 Ekim 1968).
- "XIX. CHP Kurultayı Bildirisi", CHP XX. Kurultayı Parti Meclis Raporu içinde, Ankara, Ulusal Basımevi, (3 Temmuz 1970).
- Cumhuriyet, 30 Nisan 1967, s.7.
- Ecevit, Bülent, "Türkiye'nin İktisadi Kalkınmasında Sosyal Adalet ve Demokratik Devletçilik", İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Sosyal Siyaset Konferansları, Ondördüncü Kitap'tan Ayrı Bası, İstanbul, Sermet Matbaası, 1963, (1-20).
- Ecevit, Bülent, Bu Düzen Değişmelidir, Ankara, Tekin Yayınevi, 1968.
- Ecevit, Bülent, Ortanın Solu, Tekin Yayınevi, 1973.
- Ecevit, Bülent, Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar, Ankara, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, 1975.
- Hale, William, The Political Development of Modern Turkey, London, Croom Helm, 1981.
- Hamitoğulları, Beşir, "Halk Sektörünün Anlamı, Doktrini ve Yapısı", **Halk Sektörü Semineri**, Ankara, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, (26-27 Nisan 1974), (20-83).
- İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz, CHP'nin Düzen Değişikliği Programı**, Ankara, Ulusal Basımevi, 1969.
- Landau, Jacob M., **Radical Politics in Turkey**, E.J.Brill, 1974.
- Landau, J.M., **Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1979.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, B.7 7.11.1965 O:1.
- Milliyet**, 29 Temmuz 1965, s.1.
- Mumcu, Uğur, **Aybar İle Söyleşi, Sosyalizm ve Bağımsızlık**, Ankara, Tekin Yayınevi, 1986.
- Mumcu, Uğur, **Bir Uzun Yürüyüş**, Ankara, um:ag Vakfı Yayınları, 1997.
- Özdemir, Hikmet, "Siyasal Tarih (1960-1980)", **Türkiye Tarihi**, C.4, Yayın Yönetmeni, Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, (191-261).
- Özınan, Aylın, "Mehmet Ali Aybar: Sosyalist Solda 40'lardan 90'lara Bir Köprü", **Toplum ve Bilim**, S.78, (Güz 1998), (134-160).
- Program ve Seçimlerin Teknik Hazırlıkları İle İlgili Bilgiler, CHP Parti İçi Eğitim Çalışmaları El Kitabı**, y.y., y.y., 1977.
- Sargın, Nihat, **TİP'li Yıllar 1961-1971, Anılar Belgeler I**, Ankara, Felis Yayınevi, 2001.
- Satır, Kemal, **C.H.P.'nde Bunalım**, Nüve Matbaası, 1972, Ankara.

- Silier, Orhan, "Tip'in 1961-1971 Dönemi Üzerine Bazı Tezler", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, (2158-2159).
- Soral, Erdoğan-Tekeli, İlhan, **Halk Sektörü Sorunu**, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1976.
- Şaylan, Gencay, **Halkçılık İdeolojisinin Güncel Yorumları**, basılmamış çalışma.
- Türkiye İşçi Partisi Programı**, İstanbul, Ersa Matbaacılık, 1964.
- Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi**, İstanbul, Yenilik Matbaası, 1965.
- Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü**, Ankara, Başnur Matbaası, 1965.
- Türkiye İşçi Partisi II. Büyük Kongresi, Alınan Kararlar ve Yapılan Seçimlerin Sonuçları**, Malatya, Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi (20-24 Kasım 1966).
- Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi**, İstanbul, Çınar Matbaası, 1969.
- Türkiye İşçi Partisi Meclis Grubu Adına Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın 1967 yılı bütçesi üzerinde 27 Şubat 1967 günü Millet Meclisi kürsüsünden yaptığı konuşma**, Ankara, Ankara Basım ve Ciltevi, 1967.
- "T.İ.P. 2. Olağanüstü Büyük Kongresi Kararları", **TİP Haberleri**, S.25, 1 Ocak 1969.
- Ünsal, Artun, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 1998.